

КОСТЯНТИН КОГТЯНЦ

ОБРЕ,
СХОВАЙСЯ
ДОБРЕ!

 FOLIO

Коронація
Слова

ІНТЕР

2009

Костянтин Когтянц

Обре, сховайся добре!

предоставлено правообладателями

http://www.litres.ru/pages/biblio_book/?art=4578557

Костянтин Когтянц «Обре, сховайся добре!»: Фоліо; Харків; 2010

ISBN 978-966-03-4967-4

Аннотація

Такого фентезі ви ще не читали! Ви не знайдете тут ані ельфів з гоблінами, ані абстрактної боротьби світла з темрявою, ані ідеальних залізобетонних героїв, Зате всі згадані історичні факти достовірні. Сюжет роману розвивається на тлі героїчних і трагічних подій Хмельниччини у 1651–1652 рр. Головний герой, який мимоволі вплутався у боротьбу розвідок балканських князівств, після тривалих поневірянь опиняється на Січі й під час виконання чергового наказу дізнається, що отаман загону – чаклун...

Содержание

Розділ I	5
Розділ II	42
Розділ III	71
Конец ознакомительного фрагмента.	94

Костянтин Когтянц

Обре, сховайся добре!

**Дипломант Всеукраїнського конкурсу
романів, кіносценаріїв, п'єс та пісенної
лірики про кохання «Коронація слова-2009»**

*В руських краях ти багато отруйного зілля
зустрінеш.*

Та й на чаклунок також руська земля не скупа.

Бачив чаклунок я сам, що ночами у небі ширяли,

Бачив летючих відьом, що гарцювали вночі.

*Бачив, як з чистого неба своїм чародійським
закляттям*

Ті чарівниці дощі й хмари стягали з небес,

*Збурюють ріки вітрами і хмари громами
сповняють,*

*Град насилають важкий відьомським словом
своїм.*

Себастьян Фабіян Кленович «Роксоланія». 1584 р.¹

---

¹ Переклад з латини Михайла Білика

Розділ І

Козак без шаблі

Лютий 1651 року

Четверо їхали попереду саней, і троє з них думали про четвертого. Точніше, про першого.

Усі вони були досвідченими вояками, двоє – старими січовиками, і вислову *«накази не обговорюють»* не вживали – так само, як і не смішили людей відкриттями на кшталт: *«Людині потрібно дихати»*. А хіба хтось сумнівається?

Отож, коли кошовий наказав: отаманом буде Боярин, – ніхто не сказав нічого. Однак думати – думали.

Кирин² Драгон, прозваний так, бо служив у драгонах,³ кинув погляд назад, на сани, і зайвий раз переконався, що з обличчя Адама Першого (Божий дар якийсь у того Івана Сірка: скаже щось звичайнісіньке, а всі сміються. Ось і тоді, як Адам з'явився на Січ: *«Раз Адам, то хай буде Перший»* – ну що тут такого? А вся Січ реготала) – що з обличчя Адама нічого прочитати неможливо.

Утім, вони всі тут такі, тільки виявляється це по-різному:

---

² Пам'ять св. Кирина – 6 липня (тут і далі примітки автора).

³ Драгунах.

Адам мовчав, як німий, а Білий з Барилом теревені правила увесь час, а проте, якби хтось їх почув, то нічого, ну просто *нічого* б не дізнався. Драгон ще місяць тому не повірив би, що можна стільки часу балакати *ні про що*.

– Стійте! – голос Боярина хриплий, уривчастий, але Кирін уже вкотре впіймав себе на думці, що колись той, мабуть, непогано співав.

– Драгоне, в тебе... є якісь відчуття?

Згадані вже Білий з Барилом навіть не приховували свого здивування: що це ще за відчуття повинен побратим мати?

– Є, – похмуро відрубав Кирін, – є враження, що ми... що щось негаразд!

Страшний був урок, після якого затямив козак: його відчуття небезпеки не бреше. І не помиляється. Майже два роки тому...

– Пане полковнику, з Дубиною щось не те!

– Не те, – полковник Голота був у доброму гуморі, – у карти продувся, від молодиці відкоша отримав, пробував розпускати руки – то летів, та ще й спотикався. Макогін у вмілих руках – страшна річ.

– Пане полковнику...

Як, ну як йому пояснити?!

– Хоча він і твій побратим...

– Але мерзотник. Давно знаю. Та поки він при мені, то ось він у мене де!

Кулак полковника завбільшки з дитячу голову.

– Та й не тобі мене вчити!

– А якщо зрадить?

– А оце дзуськи! За ним таке, чого ляхи не подарують.

Отож, хлопче, краще візьми десяток... про всяк випадок... – та до Пободайла⁴ лети. Лети, а не їдь! На нас іде пан Мирський, а це страшний ворог, отож хай Степан поспішає.

Не бачив більше Драгон полковника. І ще тисячі півтори лягло трупом – через зраду Дубини. Ну і хто тепер доведе, що це він колись відчинив козакам браму замку? *Хто з поляків це стане слухати?..*

Отаман відімкнув скриню, що знаходилась у снях, витяг польські шапки, собі – дорогу, з пером та червоним лалом,⁵ Драгонові ж передав кушме.⁶ Кирин, відчувши в шапці вагу, помацав. Так і є – між шкірою та підкладкою дві сталеві дуги, хрест-навхрест. Шапка молдовського воїна... Руки робили свою справу, а душа у п'яти впала: Драгон *нікому, ніколи* не казав, що хоча і русин з походження, але родом з Молдови.

Нікому не казав, боячись, що його видадуть, бо у цьому питанні всі володарі одностайні: круль видасть, цар видасть, хан видасть, якщо визнають, хто сховався в їхніх володіннях. Може, і гетьман видасть: воно йому треба, щоб зайда якийсь людям *такий* приклад показував? Пошепки кажуть – були вже замаху на Богдана... А коли видадуть до Молдови – мо-

---

⁴ Чернігівський наказний полковник.

⁵ Рубіном.

⁶ Висока бараняча молдовська шапка.

жеш кричати на муках, що ти нічого не знав, що гадав, у тій склянці ліки. Навіть якщо повірять, все одно сунуть палю в те саме місце, для науки народу, аби інші думали головою.

Боярин тим часом змінив кожух на дорогу шубу, а шаблю – на довгу шпагу.

– Свої б із мушкетів не привітали.

– А ти загни по-нашому.

– Ляхи теж по-нашому вміють.

– Так, як ти, не вміє ніхто. Тільки спочатку треба взнати, чи точно це наші, а то сам Потоцький як закричить: «Це лайдак Петро Білий, хапайте здрайцю».

І раптом, без переходу, Барило запитав те, про що думали всі:

– Краще скажи, Боярине, чому від своїх ховаємося?

...Коли кошовий наказав їм (кожному поодиноці) – їхати до нього на зимівник, поголити оселедці та сидіти як миші, – ніхто, ясна річ, нічого не питав.

Наступний наказ – їхати під Бояриноювою командою, а якщо з ним, не дай і не приведи, щось трапиться, то з'явитися у Брацлав, до полковника Нечая – здавалося б, усе прояснив: мабуть, скоро Данило піде на ляхів, і тоді йому знадобляться досвідчені отамани, вони ж усі водили загопи. І не треба оселедцями шпегам в очі впадати – ось вони, мовляв, запорожці. Але Брацлав вони об'їхали. А тепер явно націлилися в об'їзд Красного, де Нечай збірний пункт призначив.

– А для того, щоб нас менше бачили. Не до Нечая ми їде-

мо, а до левенців.⁷

Хоча сказане Боярином було дуже розумно – загін розбійників, якщо до нього додати п'ять досвідчених отаманів, може накоїти ляхам чимало лиха, – проте Драгон ладен був об заклад битися: бреши Боярин!

– Якщо нас до самого Нечая привезуть, це ще півлиха, він двох із нас знає в обличчя...

Барило, який був певен, що Данило знає в обличчя тільки його, аж крекнув.

– А потрапимо до наказного полковника – доведеться в льосі сидіти, поки Нечай повернеться.

– *Якщо повернеться*, – раптом прохопився Драгон. Сказав – неначе не власною волею, неначе само вискочило. Й інші це якщо не зрозуміли, то відчули.

– Цур тобі й пек за такі слова, – аж перехрестився Барило.

Отож рушили далі, а Драгон запалив люльку. Рушниця в нього добра, турської роботи, б'є точно, проте – гнотова. Ото й навчився палити – в Молдові не встиг, на Московщині про це годі й казати: там за люльку відлучають від церкви.

А від люльки, як стане потреба, можна гніт запалити.

---

⁷ Левенці – одна з назв опришків.

Ляхи виїхали на кригу замерзлої річки на такій близькій відстані, що тікати було запізно.

– Райтари,⁸ – самими губами прошепотів отаман. – Це краще.

«*Чим краще?!*» (Кирин не знав, що служба в райтарах вважалася серед польських панів непрестижною, отож райтарськими офіцерами були здебільшого іноземні найманці.)

Драгон ледь стримувався: останні півгодини усе його ество воляло про небезпеку, проте Боярин кидав погляди, які могли означати тільки одне – «*мовчи*».

Тим часом їх уже підвели до головних сил загону – не такого вже й численного.

– Шандор Добо естем! – відрекомендувався Боярин. – Служу його милості пану віденському.⁹ Посланий був у приватних справах його милості до Валахії.¹⁰ Повертаючись, у Ямполі від купців почув, що буде війна – і вирішив їхати навпростець до Бара.

У Драгона змочла спина. Те, що верз Боярин, не лізло ні в які ворота!

Так, воєвода віленський міг послати людину в приватних

---

⁸ Один з типів кінноти. Часто пишуть «рейтари», та це неправильно.

⁹ Тобто Я. Радзивілла, воєводі віленському та литовському польному гетьману.

¹⁰ Тут – до Молдови. Ці назви часто плутали, навіть в офіційних документах.

справах у Молдову – він одружений з дочкою домініуса.¹¹ Але чому через козацькі землі?! Навіть якщо справді почув у Ямполі про війну, простіше назад вернутися – Ямпіль біля самого кордону! – та обрати безпечний шлях!

Проте офіцер якось... неначе аж сонний став. Його думки текли мляво, повільно. *«Козаки не користуються шпагами. І щитами також... А у того, у волоській шапці – ще й щит татарський».*

(Щит з'явився тому, що своєму вмінню битися на шаблях Драгон не довіряв. З дитинства не вчений, бо – як батько вважали – мистецтво купця не в тому, щоб відбитися, а в тому, щоб домовитися, щоб не напали *серйозні* люди. Ну а якщо полізе якась голота – від них відбиватися краще ножами, сокирою та щитом.)

«...І чув я про цього Добо. Точно чув, і навіть бачив колись. Він трохи змінився, але це він».

– їдьте, панове.

Драгон ледь стримався, аби вголос не заволати.

Цього просто не могло бути. Не могло!

Жодне військо... Та що там військо – загін дітлахів, що у війну граються, ніколи не відпустить підозрілих без перевірки!

– Данке!¹²

Боярин рушив коня, усі за ним. Отаман замуликав якусь

---

¹¹ Домініус (румунською – «господар») – титул молдовського князя.

¹² Дякую (нім.).

угорську пісеньку.

«Він же назвався мадярським ім'ям...»

Усе тіло Драгона, усе його ество чекали залпу в спину або аркана на шию.

Десять кроків, п'ятдесят, сто... Ось уже і поворот... Ось вони вже за поворотом...

– До лісу, – прохрипів отаман.

– Сліди побачать.

– Ні. Це не головний загін, а навпаки зовсім!

Боярин рукою зігнув кущ так, щоб усі шлях побачили.

Шлях був жовтим, бо тисячі копит утоптали його, змішуючи сніг із кінським лайном.

– Отже... – Білий не договорив, та в цьому й не було потреби.

Якщо ляхи залишили Красне в тилу, а в тилову охорону направили жменьку райтарів – отже, Нечая погромлено.

– Треба до Брацлава. Попередити.

– Ні! – І, мабуть, зрозумівши, що тут не відбудешся простим наказом, Боярин пояснив: – Бути того не може, щоб ніхто не порятувався з цілого полку, та ще із сіл навколишніх. Брацлав без нас повідомлять. А от Богуна у Вінниці...

Справді, якщо поляки не цілковиті дурні, то тепер вони вдарять на Богуна.

Але чомусь ніхто не спитав – і звідки знає Боярин, що кальницького полковника треба шукати у Вінниці?

...Через кілька годин, коли вони з Боярином на хвильку

залишилися наодинці, Драгон наважився запитати:

– Як ти це зробив?

Боярин і перепитувати не став: а що, мовляв, на увазі маєш? Помовчав трохи і пояснив:

– Ти теж так можеш, просто не вмієш. Чув, мабуть, що дівчина може хлопця приворожити? А ми можемо навіювати інші почуття: байдужість до всього, втому душевну. Навіть враження, що він мене десь бачив. Одне зразу запам'ятай: чари – річ дуже слабка. Дуже. Були б ми одягнені по-козацькому – ніщо б не допомогло, була б це польська короґва, де полковником пан вельможний, – не знаю. Може, я б і зміг задурити йому голову, а можливо, що й ні. Найманець, якому Польща не батьківщина, – це все ж таки інша річ.

* * *

– Сідай, Бо...

– Боярином на Січі прозвали. Усі інші імена, Іване, забудь.

– Уже забув, – засміявся полковник, який, до речі, виглядав юнаком. Він і справді був молодший, ніж інші полковники, але все ж таки не настільки.

– І ти, козаче, сідай.

– Дякую, пане полковнику...

– Забудь «пана», пани у Варшаві.

Драгон напружився. Неначе і добрий Богун, неначе і про-

стий хлопець, але... Ходив він під булавою Богуна... Але якщо пошле тебе *цей* полковник (усе таким самим веселим тоном) до сатани в пекло, то треба не йти, а бігти. І боронь тебе Боже сказати, що не знаєш дороги.

Кирин згадав, як їх затримали ще досить далеко від Вінниці і везли до міста – обеззброєних, зв'язаних, із лантухами на головах. А козаки, що супроводжували, весь час мовчали, як без'язикі.

– Вчасно приїхав, Боярине.

Той лише похитав головою.

– Тиждень тому в Красному – оце було би вчасно!

– Ну й що б ти там міг зробити? Загинув би, як усі.

– *Ні*. – Така сила була у голосі Боярина, що Богун аж здригнувся. І не зразу здобувся на відповідь.

– Не перебільшуй. Зачарувати все польське військо...

Боярин тільки рукою махнув – мовляв, до чого тут поляки.

– Ти мені краще скажи, чому непогана фортеця, з трьома тисячами козаків, з кращим полковником, з арматою¹³ – і за два дні впала?

– Це війна...

Драгон ладен був заприсягтися, що Богун намагається ухилитися від чогось неприємного. І, мабуть, не він один так думав.

– Не крути, Іване! А то підведусь і поїду!

---

¹³ Артилерійським парком.

Слова «*Дідька лисого ти кудись поїдеши без мого дозволу*» просто аж світилися в Богуна на обличчі, але, мабуть, псувати відносини з Боярином він не бажав, отож з явною нехиттю почав пояснювати:

– Прискакав тут до мене один... Ляхи його не чіпали, бо каліка з дитинства...

Драгона неначе обпекло чимось: недарма прискакав цей каліка! *Богун шпега тримав у Красному!* На своїй, козацькій землі! Мало, що на своїй – глухі, мабуть, і ті чули про дружбу Івана з Данилом – дружбу попри різницю у віці.

«*А може, так і треба?*»

– Ну... Нечай випив...

– На Бога, Іване! Вони були у поході!

За ковток горілки у поході – смерть. Старий, залізний козацький закон.¹⁴

– Ну...

– Не нукай, полковнику. Краще скажи, що б ти сам зробив із сотником, який би напився, знаючи, що поляки поряд?

«*А нічого!* – раптом весело подумав Драгон. – *Немає у нього таких сотників!*»

– Вартові також понапивалися?

– Ні... Але, як побачили, яким шляхом підходить військо, вирішили, що це свої. Бо...

– Скільки?

---

¹⁴ Граб'янка прямо вказує, що випадок із Нечаєм був першим за всю історію козацтва.

– Чого – скільки?

– Скільки було козаків у заставі на тому шляху?

– Повна сотня...

«Тобто від двохсот до трьохсот».

– Повна сотня, і ніхто не встиг запалити фігуру?

«А справді – фігуру (в уяві Драгона виникли різні фігури – і піраміди зі смоляних бочок, і звичайні вогнища з хмизу, смолою залитого) – можна запалити швидше, аніж прочитати молитву Ісусову¹⁵».

– Іване, ти хоч сам віриш у те, що кажеш? З боку ворога без попередження військо підходить і вартові раптом так твердо вирішили, що це обов'язково мають бути свої, що навіть не підняли міст! Та ти ще не все сказав, я в очах бачу.

– Ляхи вартових розстріляли з луків, браму порохом підірвали – Нечай їх затримав на вулицях, там і загинув. Недобитки замкнулися в замку, куди встигли перевезти гармати.

– Тиждень! Тиждень міг протриматися замок проти самого сатани, два чи навіть три тижні, якщо у ляхів тільки малі гармати!

– Тільки малі, ляхи навіть не обстрілювали замкові мури. Але поночі наші спробували втекти підземним ходом...

«Ось чому ми канонади не чули. Але підземний хід не може тягтися довго, отож вони вийшли десь неподалік від польського табору».

---

¹⁵ Молитва Ісусова складається з одного речення.

– Тобто вирішили, що ворог глухий та сліпий. Ні, Іване! *Пороблено* було, ще й як пороблено! Я такого не вмію, хоча *зламати* таку ворожбу – це вже легше. А ти міг би і сам здогадатися – ти ж чогось *учений*.

Помовчали. Кирин не знав, вірити Бояринові чи ні.

Кожна помилка окремо здавалася дуже правдоподібною, але чотири поспіль – це вже, мабуть, занадто.

– Я не випадково згадав, що ти вчасно. Поясни, будь ласка, що це за чортівня.

Богун зняв зі стіни келеп,¹⁶ крутонув металевий кінець держака – і в його руках опинився кинджал. Повернув, знову вкрутив – тепер зброєю можна було бити назад, як малим списом.

Добре придумано.

– Ів-ване, ти з г-глузду з'їхав! *Таке* у хаті тримати!

«*Що тут такого?*»

– Дивись уважно, Драгоне!

«*Куди дивитися?*»

Раптом – Кирин мало не зойкнув – із середини криці, неначе через воду, стали проступати якісь значки. Ні на що не схожі.

– Я таке бачив. Навіть сам пробував, але літери...

– *Ні*, полковнику. Ти міг пробувати *листуватися на клин-*

---

¹⁶ *Келеп* зазвичай називають бойовим молотом, хоча насправді це зменшена копія кирки. Його також могли називати чеканом, хоча частіше цим терміном називали невеличку сокирку.

ках, але *такого* – такого, вважається, вже давно ніхто не може. Справжня *річ-погибель*, якщо вона й далі буде у тебе, то одного дня ти сам кинешся... на вірну смерть. Хоча чаклун буде за тисячу миль. А літери – старе секлерське¹⁷ письмо... Є такий народ у Семиградді...

... Коли вони жили на зимівнику, то Боярин прохопився, що хлопчиськом був татарами у ясир узятий, але втік і служив у якогось семиградського пана. «*Мабуть, що не брехав, коли знає секеїв*».

– Ну то й що з ним робити?

– Перекувати, – вихопилось у Драгона. Само собою вихопилось, як і слова про те, що Нечай може не повернутися.

– Кажи! – Пальці Боярина вп'ялися в плече. – Кажи перше, що спало на думку!

– Перекувати все навпаки. Там, де дзьоб... (*Ударна, бойова частина келепа таки справді схожа на пташиний дзьоб.*) Там хай буде обух, та навпаки.

– Іване, а він має рацію. І володіти далі йому, бо якась сила залишиться, але, якщо він винайшов, що зробити, то йому і підкориться.

---

¹⁷ *Секлери*, або *секеї*, чи *секуї* – угорське плем'я, що мешкало в горах Трансільванії (Семиграддя). До XVII ст. секеї справді користувалися «рунічним» письмом, яке на початку середньовіччя вживали тюрки, хозари та деякі інші азійські народи. (Зі скандинавськими рунами воно не має нічого спільного.) Є відомості, що у XX ст. (!!!) деякі кубанські козаки знали цю абетку, яку пристосували для шифрування донесень. Перейняти її на Кавказі вони не могли, бо там останні «рунічні» написи датуються X ст.

– До завтра зробимо...

– Ще щось знаєш? Про Москву є якісь новини?

Обличчя Богуна стало зацікавленим.

– Просто так запитав чи причина є?

– Є.

– Тоді і новини є. Цар сейм збирає – щоби почати війну.

З ляхами.

– У них не сейм, а Земський Собор, – прохопився Кирин.

– Він знає, він там служив, – і, у відповідь на здивований погляд товариша, Боярин пояснив: – Тільки московити кажуть «драгуни», а не «драгони», «рейтари», а не «райтари», а в тебе кілька разів проскочило.

Драгон подумки прокляв себе – казали ж батько: «*Зайві всі слова, без яких обійтися можна*». Смикнув його за язик нечистий!

Богун тим часом уважно оглянув Кирина:

– Не зустрічалися?

– Під Львів разом йшли.

– А! Добре! – З московським драгуном *заголиць полови*¹⁸

Богун міг зустрітися у бою – бо царські воєводи весь час намагалися зайняти нижню течію Дінця¹⁹ та ті притоки Волги, що близько підходять до Дону, а Богун вважав, що тамтешні козаки і без бояр проживуть, – і чомусь виходило по-івано-

---

¹⁸ *Полова* (від слова «поле») – козаки, що не входили до складу ані Запорозького, ані Донського війська. *Заголиць* – отаман полови.

¹⁹ Сіверського Дінця.

вому. Одного разу – ще до появи Кирина в тих краях – сам воевода тікав, аж коня загнав.²⁰

– Але... – Боярин розмовляв неначе сам із собою, – якщо Москва справді вступить у війну, то це змінює все!

– Поки що, – відрізав Богун, – це змінило тільки одне. поляки перейшли в наступ.

І без перерви:

– Будеш шукати?

– *Знайду.*

Драгон зрозумів, що комусь не жити. Або ляський чаклун піде до сатани в пекло, або Боярин загине. «*І ми з ним разом*». Утім, іншого виходу не було – такий ворог страшніший за сто гармат.

– Ну, тоді бувай, друже. Келеп вам принесуть.

– Бувай, Іване. І не лізь під кулі. Усі й так знають, що ти хоробрий.

Щось несподіване і страшне трапилося з голосом Богуна. Неначе ротом полковника відповів хтось інший.

– *Ще не зараз, Боярине.*

Ніколи Драгон не бачив, щоб козак, знайомий зі смертю, *так* полотнів. Тільки найсвіжіший сніг, сніг, що сьогодні випав, міг зрівнятися з кольором обличчя Боярина.

– Так ти що – *бачив?*

Богун кивнув:

– Судячи з мого виду – чекати ще років десять-два-

---

²⁰ Це трапилося у 1643 р.

надцять. Добре, що хоч від кулі, а не на палі.

Богун піднявся і, явно не бажаючи, аби співбесідники бачили його обличчя, вийшов геть. Драгон отетеріло дивився у спину людині, яка десь, якось, якимось дивом бачила власну смерть.

* * *

Вони остаточно вибилися із сил. І люди, і коні.

Кожен шлях, кожна стежка... Рано чи пізно – частіше рано – Боярин з Драгоном відчували попереду небезпеку, доводилося звертати, повертатися назад, давати гаку.

Кілька разів взагалі блукали. Коні провалювалися у сніг майже по самі сідла.

Геть знесилені, вони знайшли річечку. Боярин сподівався, що це Краснянка, на якій лежить Красне.

Але треба йти.

– «*Navigare nessesere est, vivere non est nessesere*»²¹ – про бурмотів Кирин під носа, але Барило почув:

– І де це купецьких дітей так добре вчать? У Сочаві, Яссах чи Хотині?²²

Драгон здригнувся.

– Ну, не вважай мене дурнем, я ж тобі у батьки... Освіче-

---

²¹ Слова Гнея Помпея: «Плисти по морю – це необхідно, жити не так уже й необхідно».

²² Молдовські міста.

ний, на коні – неначе народився, але битися на шаблях не вмієш, отже, не шляхтич, на розстригу також не схожий, почерк поганий – не писар. Що залишилося? А Молдова... Ти *намагаєшся* говорити, як на Уманщині, але саме намагаєшся.

І, бачачи, що Кирину неприємно, Семен змінив тему:

– Сподіваюся, ви вдвох знаєте, куди нас ведете.

– Я – ні. А Боярин знає.

Драгон пригадав недавню розмову.

– А чому цей секей почав з двох полковників, а не з гетьмана?

– Бо гетьмана зурочити неможливо – бувають такі люди.

Я саме вас трьох недаремно з собою узяв.

– Так ти знав?

– Що в ляхів хтось з'явився на нашу голову? Здогадувався, отож і взяв вас... Тебе – придивитися – чого вартий, їх – в охорону. Бо їх теж не зурочиш. До речі, чекав, що ти про інше питаєш.

– Ну, це ж ясно. Якби Богун щось витряс із того, хто йому зачаровану зброю підсунув, – він би тобі сказав.

– Так. Мабуть, він не зразу помітив, що річ зачаровано. А секеї тут ні до чого. Бачиш... Ну, скажімо, є різні види чарівників, як є різна кіннота. Як гадаєш, що буде, якщо райтара перевести у п'ятигорці?²³

---

²³ *П'ятигорці* (інша назва – панцирні товариші) – один з видів польської важкої кінноти.

«Урайтарів – рапери, у п'ятигорців – шаблі».

– Попервах він колоти буде, а не рубати.

– Ось так і з цим закляттям. Не наш його накладав, не наш...

– Але ж іноземець? Був би лях, давно б вони щось таке спробували.

– Один з трьох – точно іноземець. Їх було троє, хлопче. Пояснень ти поки що не зрозумієш, отож повір мені на слово, троє. Причому один був уже в Красному, і його-то ми знайдемо. А далі – побачимо, як сказав сліпий тому, що вмирає...

...Крига замерзлої річки – кращого шляху узимку – завожувала незгірш від чар. Кортіло спати. Драгон підїхав до Боярина.

– Слухай, ти казав, що дівчина може приворожити хлопця.

Отаман зрозумів запитання.

– Кому що, а курці – просо. Хлопець дівчину – ні.²⁴ Тільки вона його...

– Почав би ти мене вчити.

– А що, час є. Отож слухай. У Руському воєводстві²⁵бував? Там є така приказка – «Обре, сховайся добре».

– Інколи і в нас кажуть. І є ще... коли дітлахи у схованки

---

²⁴ Про таку особливість української любовної магії повідомляє Себастьян Кленович.

²⁵ Тобто в Галичині.

грають, то рахують: «Обре, сховайся добре, я шукати починаю, собак спускаю: цуц! Бери!»²⁶

– То був народ такий – обри.²⁷ Могутній. Жорстокий. Їх винищили – за наказом чи то римського цесаря, чи то круля французького.²⁸ Ну, ясна річ, дехто порятувався – «Обре, сховайся добре». У жилах деяких секеїв тече кров обрів, і від батька до сина передають... що пам'ятають. Така ж кров у моїх жилах, та й у твоїх теж.

– Чарами дізнався?

– І чарами. А ще ти викапаний мій дядько Карпо, отожми, мабуть, родичі.

(Драгон згадав, що небіжчиця мати про свою рідню нічого не знали.)

– Руде пасмо у волоссі...

Цієї своєї прикмети Драгон боявся понад усе.

– Що я про себе казав – майже все правда. Я справді з боярського роду,²⁹ справді був у неволі, хіба що не сам я втік. Один секлерський чаклун побачив, де я, і влаштував утечу. Дідька лисого я б сам утік у тринадцять-то років... До речі, друге тобі правило...

«Друге? А, перше було – не гадай, що чари всесильні».

---

²⁶ Приказки були записані вченими вже в ХХ ст.

²⁷ У науковій літературі вживається латинська назва – авари, але останні дослідження показують, що обри – це самоназва аварів.

²⁸ Карла Великого.

²⁹ Офіційно боярство було зліквідовано після об'єднання Польщі та Литви у 1569 р., але фактично подекуди зберігалось до самої Хмельниччини.

– Не намагайся *дивитися*. Раніше це багато хто вмів. *Подивиться* у воду – є ж така примовка: «*Як у воду дивився*», – або у дзеркало... Дехто навіть у діамант-камінь – і бачить, що схоче. Але вже років з п'ять... Неначе щось зіпсувалося... Тобто дивитися можеш, але побачиш що завгодно, тільки не те, що треба. Он Богун свою смерть...

І, неначе почувши слово «смерть», десь у лісі завив собака.

Як по небіжчику.

* * *

Ще сто кроків, ще поворот, – і вони побачили завал.

Колись – мабуть, ще напровесні – річка підмила кілька дерев. На повороті одне з них зачепилося за берег, на нього налетіли інші, сплутавшись гілками та корінням. Тепер, узимку, увесь цей завал узявся кригою – кішка, мабуть, і та не пролізе.

А по обох берегах – нетрі.

– Доведеться назад.

– *Отамане, я щось відчуваю, але не можу втямити що.*

– Нас тут двоє таких. Я теж нічого не розумію. Постривайте, зараз роздивлюся. – Боярин зійшов з коня, узяв бандолет,³⁰ вийшов на берег, підійшов до велетенської смереки.

---

³⁰ Дуже короткий карабін, фактично – пістоль з прикладом. Часто мав гак, аби підвішувати до сідла або до спеціальної перев'язі через плече – бандери.

І... і пішов угору по її стовбурові. Просто пішов, неначе вона лежала, а не стояла. Здавалося, що вгору підіймається товста гілка.

– Хрест святий, оружје на диявола! – прошепотів Білий.

– А ти хотів, щоб таке тільки ляхи з татарвою могли? – теж пошепки відрізав Барило.

Кирин тим часом теж спішився – *кормових драгунів*³¹ не вчили битися верхи, – притис люльку до гнота своєї рушницї.

І вчасно. Бо на правому березї з кущів посипався сніг, щось свиснуло у повітрі – і Боярин полетїв униз...

Драгон вистрелив, і туди ж послав свою кулю Адам. Двоє інших вирішили чекати на більш ясну цїль.

* * *

– Хтось із вас сучому сину у зброю влучив, хоча не розумїю, що це за зброя.

Білий тримав у руках дерев'яну палицю з розщепленим верхом. Майже точно в середину палицї влучила куля.

– Про це є у Святому Письмі. У Книзї Царств. Ось саме такою штукаю Давид здолав Голіафа.³²

---

³¹ Наймані російські війська. Щовесни набиралися з різних «гулящих людей» у Дикому полі та щоосені розпускалися.

³² У Першїй книзї Царств Голіафу приписані слова: «Хїба я собака, що ти йдеш на мене з палицею?» Барило має рацію: працї давніх євреїв мали саме такий

Семен Святого Письма був добре навчений – учився в Острозі.

– Давайте, хлопці, туди, де собаку чули. Нам зараз житло потрібне.

* * *

Двері хутора були замкнені. *Зсередини.*

Проте одне з вікон мало такий вигляд, неначе в нього влучили з гармати.

Білий вужем зсковзнув усередину, і зразу ж звідтіля до-неслося:

– Ісусе Назарейський!

Грюкнув засув, прочинилися двері.

– Ну, хлопці, бачив-бачив, але такого...

На долівці лежало *шість* трупів.

– Хлопці, а він же один був. Жоден козак, жоден лях...

– Та де там жоден! Бійців тут, вважай, не було. Дід хоча і кремезний, але дід. І з ножем проти чекана.³³

– Хлопці зовсім ще шмаркачі, лавками боронилися... Баба з дівчиною – тим більше не супротивники.

– А...

Очі усіх повернулися до тіла козака, що й досі стискав у

вигляд.

³³ Барило вжив слово «чекан» у його другому значенні – сокирка на довгому держаку.

руці вже не потрібний пістоль.

– Тут і двох кроків немає, молодик – і той не промаже.

Барило вказав пальцем на ганчірку, якою було обмотано голову небіжчика.

– У поранених у голову часто руки тремтять та в очах двоїться. Ви мені інше скажіть – навіщо?

– Лотр.³⁴ – Білий пнув ногою зламану скриню.

– А кінь у стайні, а корова, а інше майно?

– Мабуть, тутешній і брав тільки гроші та ті речі, що їх не розпізнають.

Усі знову подивилися на мертвого козака.

– Такий кордобан³⁵ десять злотих коштує. Пістоль, чоботи. І ризику ніякого – з убитого зняв, і все!

– Не про те мову ведете, – Адам Перший обвів усіх важким поглядом. – Чому він хату не запалив?

«А й справді? Викресати вогонь – і хто розбере, чи то ляхи всіх убили, чи то самі згоріли?»

І знову Драгон заговорив неначе не своїми словами:

– Він хоче, щоб ми тут на ніч залишилися.

– А в нас немає іншого виходу.

За вікнами сутеніло, у хаті вже було темно.

– Якщо там десь ховається цей... З Давидовою пращею...

То я ще не поспішаю до пекла.

– І ще. – Адам Перший відкашлявся. – Собаку теж убито.

---

³⁴ Розбійник.

³⁵ Шкіряний пояс. Назва походить від міста Кордова в Іспанії.

А другого пса не було, по слідах бачу.

– Ну то й що? – Білий посміхнувся – і зразу ж його посмішку наче ганчіркою стерло. Зрозумів, що...

«Ми взнали про хутір, бо тут вив собака. Але єдиний пес уже давно неживий».

– Хрест святий, оружје на диявола!

– Оце вчасно сказано, – і собі перехрестився Барило.

* * *

Ніхто, звісно, і не хотів спати. Який тут сон.

– Очуняв, тебе зве.

Драгон підійшов до Боярина.

– Слухай уважно. Це підтвердження.

«Підтвердження чого?»

– Я тобі казав, що їх троє. Чаклунів ворожих. Один дуже далеко, живий буду – знайдемо. Другий у війську польському – дістати важко. Але третій був у Красному, навіть у замку був. Ворожив ізсередини. Тепер я точно знаю – цей Юда сам із Красного або із сіл навколишніх. Увечері я відчув смерть двох *наших* – ми таке завжди знаємо. То були оцей дід та дівчинка. Дід, на жаль, слабкий – слабший за Богуна, онука могла у щось значне вирости. Але головне не це... Вони ж усіх тут знали, мали здогадатися, хто зрадив, звабив своїх.

– Чому тоді тільки тепер? Чому не зразу їх убили?

– Не знаю. Може, Юда думав, що ляхи назавжди прийшли

і боятися нічого. А тепер засумнівався.

Драгонові теж спадало на думку, що ляхи по-дурному марнують час: замість того, щоб іти на Вінницю, вони грабували Брацлавщину, даючи Богунові час зібрати військо, харчі, побудувати нові укріплення. Та й гетьман не спить, мабуть, інші полки вже рушають на допомогу. Отож можливо, що через півмісяця-місяць до Красного повернуться козаки.

– Може, ще щось, у нього питаємо. Але – про всяк випадок – пам’ятай: він із цих місць. І кинь свої жарти з люлькою – просто накажи гноту, щоб горів.

Драгон так і зробив, коли прийшла його черга йти вартувати. І ще роздвоєним кінцем шомпола витяг кулю, а натомисть запхав до дула шматок змащеної салом ганчірки, в якій було загорнуто кілька вухналів.³⁶ Не знаючи, що він до ско-ну картатиме себе за цю помилку, Кирин вважав, що у такій темряві все одно можна стріляти тільки зблизька, а раз так, то вухналі страшніші.

Знову повторювалося те ж саме, що вдень, – якась невиразна тривога, неначе хтось є поблизу – *але не людина*.

«Отче наш... А чаклунство – гріх... Але ж я майже не чаклував, це Боярин! – Ось так і стають Юдами, хлопче».

Щось підкрадалося. Щось було вже близько. Складність становища, в яке потрапив Драгон, полягала в тому, що поночі постріл засліпив би його самого. Драгон вирішив повторити прийом, який йому показував батько, – щоправда, досі

---

³⁶ Підковні гвіздки.

Киринові ця штука ніколи не вдавалася. Але тепер він міг запрягтися, що знає місце, де ховається ворог.

Він заплющив очі, натягнув на самісінький ніс шапку, неначе збирався спати на чатах, навів рушницю – і вистрелив. Тільки батько стріляв на слух, а Драгон – на відчуття.

І зразу ж рвонув убік, рятуючись від кулі у відповідь.

Проте замість шматка олова³⁷ на нього кинувся зі страшним гарчанням великий звір. Добре, що сніг перед хутором було втоптаню.

«Ведмідь-шатун. Смерть».

Проте, кинувшись на людину, ведмідь вибіг на освітлене місяцем місце, перед самими вікнами – кроків за п'ятнадцять, і до того ж боком до вікон. А хлопці не спали.

Три мушкети вдарили разом, – ніби за командою, – і жоден з них не промазав, а дві кулі влучили напрочуд вдало: задні лапи ведмедя неначе надломилися, роз'їхалися, і він міг тільки повзти – перебито хребта. З пащеки біла рожева піна – прострелено легені.

Мисливський досвід підказував – звір усе одно, як вже неживий.

Але так думали тільки люди.

Коли два козаки з'явилися на ганку – Барило зі списом, а Білий із сокирою, – ведмідь перевернувся на бік, схопив передніми лапами велику бурульку, що впала з даху стайні,

---

³⁷ В українській мові до середини ХХ ст. не існувало слова «свинець». Казали – «олово».

й метнув з такою силою, що Петро ледве встиг відбити її сокирою.

– С-сто свічок поставлю апостолові!³⁸

Це були останні його слова.

Драгон дивився на ведмедя, що вже сіпався у конвульсіях, розкрив був рота, щоб розповісти, що чув про ведмедя, який кинув поліно (сам відчував – *щось не те*) – коли камінь, невеликий, довгастий, влучив Білому просто в скроню.

І помер Петро Білий.

На них біг... бігло.

На перший погляд це нагадувало людину – і статурою, і одягом.

Тільки голова була чимось середнім між головами собаки та вовка.

«Песиголовець. Кінокефал».

Потвора бігла до ганку, не звертаючи уваги на Драгона, який залишався з флангу.

Кирин рвонув із-за халяви метального ножа. *Ось чого батько вчили, так це метати ножі. У розбійників захисних обладунків немає.*

З вікна вдарив постріл – Адам вистрелив з отаманового бандолета і влучив.

Драгон побачив, як здригнулося від удару кулі тіло потвори, його власний ніж уп'явся в плече, але здавалося, для песиголовця усе це – іграшки.

---

³⁸ Мається на увазі апостол Петро, небесний покровитель Білого.

Козак неначе потрапив у жахливий сон: він рвався до друзів, але, здавалося, ледве рухався.

Барило зробив випад списом. Потвора його відбила.

У дверях з'явився Перший Адам з двоствольним пістолем в одній руці і короткою шаблею в другій.

Песиголовець ударив Барила в груди, лезо увійшло по самий держак.

І помер Барило.

Адам витяг руку і спокійно – неначе і не лежали на снігу мертві друзі – увігнав кулю монстру точно між очі.

І, не чекаючи, впаде чи не впаде, з розвороту встромив шаблю у черево.

З хати донісся якийсь гуркіт.

– Сті-ій! Адаме!

Той, не чуючи, чи не бажаючи чути, рибкою стрибнув у двері – і, якимось дивом, ухилився одразу від двох каменів.

Кирин був уже на ганку. У кімнаті сухо клацнуло – *другий ствол Першого дав осічку.*

І, бачачи поперед себе дві пари жовтих очей, Адам рубо- нув шаблею – і його обдало чимось теплим.

Але збоку блимнув чекан – *і помер Адам, на козацьке пріз- висько Перший.*

Драгон, який був уже в дверях, завив страшніше за будь- якого песиголовця і, вже не чекаючи порятунку – тієї миті козак був певен, що цих потвор навколо сила-силенна, – перехопив келеп обома руками і вдарив.

Ніякий шолом не встояв би проти такого удару.
У хаті запанувала тиша. Мертва.
Тільки було чути, як кров капає.
З лавки, на якій лежав Боярин.

Якби у хаті знайшлося хоч трохи горілки, Драгон би напився і, найпевніше, загинув.

Але нічого навіть схожого не було, і йому залишалось лише клясти себе: чому не згадав про песиголовців, хоча в Парцімі³⁹ здибував людей, що *бачили* їх. Чому не здогадався уважно обдивитися хату, заглянути в запічок – там, виявляється, був хід до справжнісінької печери, і поки один песиголовець атакував, відвертаючи на себе увагу, два інших *просто залізли*.

Якби не міняв кулю на вухналі – здоровий ти виріс, хлопче, а в твого батька був дурний син! Забув, що в лісі не тільки люди бувають – звірі також трапляються.

А коли сонце піднялося понад лісом, він побачив *сліди*.

Це було схоже на ті літери, що проступали зсередини металу.

Через звичайні сліди на снігу, сліди, які замете перша ж завірюха, проступав ланцюжок якихось іржавих плям.

Диво дивне – Драгон ці плями *бачив очима*, майже так

---

³⁹ *Парцім* (букв. «частка») – землі, які юридично не входили до Трансільванії, але належали її князю. До Парціму входила більша частина Закарпаття, де й до сьогодні збереглися перекази про песиголовців.

само, як і будь-який навколишній предмет, але при цьому не сумнівався: ніхто інший їх бачити не може.

Кирин відніс тіла своїх друзів у сани – хай буде, що буде, але він довезе їх до церкви. Вони ляжуть в освячену землю. І служби будуть.

До саней він прив'язав усіх коней, та ще й господарську корову – ну не залишати ж на поталу вовкам! – і рушив.

Відїхавши приблизно три чверті милі,⁴⁰ він озирнувся – і побачив над лісом, там, де був хутір, стовп диму.

* * *

Драгон присів на ганку, що вцілів якимось дивом, хоча від хати нічого не залишилося. Утім, як від більшості хат у Вінниці.

Він остаточно переконався в тому, про що і раніше здогадувався: без слова чи знаку якогось його й близько до Богуна не підпустять.

Два тижні тому слід привів його до Красного, але не до брами, а до фортечного рову, *де він перекривався іншими*.

Складалося враження, що песиголовці зустрілися з кимсь у рові, але... Але їх самих хтось вистежував. «*Інші кінокефали, чи що?*»

Ніхто не зупинив козака, ніхто ні про що не запитував –

---

⁴⁰ Руська миля – приблизно 7,5 км.

більшість чоловіків загинула, жінки вже виплакали всі сльози і намагалися дати лад господарству.

По десять родин юрмилися у кожній уцілілій хаті.

Здається, в містечку була якась влада, принаймні, на руйнах замку стояли два вартові. Та ніхто нічим не цікавився.

Кирин продав зайвих коней та корову – продав за п'яту частину ціни, аби тільки не посіяти між удів заздрощів подарунком: чому їй подарував, а мені – ні?

Корова так і залишиться, а коней бойових міщанки перепродадуть – хоч трохи зароблять.

З тілами мертвих друзів Драгон підїхав до вірменської церкви – єдиної, що вціліла, бо була кам'яна. Він уже знав, що жодного православного попа не залишилося серед живих – їх порубали шаблями в замку, де вони читали над Нечаєвим тілом.

Відчуття небезпеки з'явилося – і згасло. Більш того, Драгона охопила якась утома...

Це дуже нагадувало те, що він бачив сам усього кілька днів тому.

* * *

За храмову огорожу Драгон ступив, тримаючи шапку в руках.

– Гадав, що я тебе не впізнаю?

Так ось він який, ворожбит, що згубив козаків (Драгон

раптом зрозумів, чому Боярин казав про трьох: один виготовив та послав Нечаю *смертельну річ*, другий приспав вартових на заставі, а цей спочатку зробив так, що вартові біля брами прийняли ляхів за козаків, потім – підкинув обложеним ідею тікати. Та й згубний дарунок полковнику передав він – Кирин не знав, як зрозумів це, але був упевнений).

Мабуть, торговець. Ще не старий, але в літах.

У руках – бердиш шведського зразка.⁴¹

– Можеш, – ворожбит не приховував глуму, – пальнути в мене з пістоля, який ховаєш у шапці. Мене куля не бере! І шріт також!

Останнє речення пролунало якимось поквапом – неначе... неначе він сам себе переконував!

– Гудзик там! – змусив себе посміхнутися Кирин. – Гудзик! – І натиснув спуск.

Кров відійшла від обличчя мага ще до того, як куля влучила в груди.

Куля. Зброю інколи ладнували металевими гудзиками, дехто (Драгон також) спеціально купував такі, щоб підійшли до його рушниці, якщо кулі скінчаться, але тепер у пістолі була звичайна куля.

«Отже, чари – це не якісь там закляття, що їх можна завчити – і вони діятимуть. Це твоя сила. Я злякав його – і він пропустив кулю, як зляканий борець пропускає удар».

---

⁴¹ Такі бердиші з прямокутною бойовою частиною (на відміну від російських, півмісяцем) були на озброєнні саперних частин польської армії.

Подумки Драгон картав себе останніми словами: міг би і здогадатися, що ворожбит зуміє роздивитися, хто приїхав, – не так уже й багато тепер людей потрапляє до Красного.

Утім, було ясно: сам-один він би просто не зміг узяти чародія живим; добре, що хоч сам йому не попався! А навіть якби поталанило якимось побитом узяти, розв'язати язика – то як перевіриш, бреше чи правду каже?

Спроба простежити другу групу песиголовців завершилася нічим: їхній слід повернув до такої хащі, що соватися туди самому було б просто-напросто самогубством.

Отож козак рушив на схід, оминаючи вже обложену ляхами Вінницю, і зрештою приєднався до полковника Глуха, що вів кілька тисяч козаків Богунові на допомогу.

Те, що відчував Кирин, годі було передати словами.

Він щойно торкнувся чогось... чогось значного, чогось такого, що вабило, притягувало до себе; все пропало, залишалася одна стежка – до Богуна.

А казав же Боярин, що полковник сам мало знає.

– Тебе, хлопче, не Кирином охрестили?

Драгон кивнув, хоча хрестили його Мироном. Просто першого ж року своїх поневірянь на московському кордоні він побратався з одним донським козаком.⁴²

– А як звали того, чия оце штука? Козак – один з тих, що колись везли їх до Вінниці, – тримав у руці шпагу...

---

⁴² У Росії XVII ст. ще живий був звичай – при побратимстві обмінюватися хрестиками та іменами.

– Боярином на Січі прозвали, – дослівно повторив Кирин слова небіжчика. І додав: – Царство йому небесне.

– Полковник уже знає.

З виду козарлюги було ясно: Богунове всевидіння не दि-
вує його анітрохи.

– Наказав віддати тобі, сказав, щоб був дуже уважним і забув до нього дорогу.

Дуже уважним... Драгон витяг шпагу з піхов.

Із середини металу, наче спливаючи з-під води, почали проступати літери. Цього разу – наші. Драгон знав, що коли йому хтось зазирає через плече, то нічого не побачить.

*«Капуста⁴³ та Гетьманенко⁴⁴ розвідують про чародій-
ство супроти гетьмана. Можуть і про Бояна дізнатися».*

Якого ще в біса Бояна?

Постривай... було щось...

– Сідай, Бо...

– Боярином на Січі прозвали. Усі інші імена – забудь. Дра-
гон читав далі. «З полку піди, на Січ не повертайся, ховайся».

Це ще чого? І раптом Драгон зрозумів чого... Зрозумів, чому ті, хто стоять при владі, полюють на чаклунів, та так, що часом досить простого доносу, навіть без доказів, щоби згубити людину.

Колись давно, ще до народження Ісуса, якийсь Дамокл по-
чав заздрити царю Діонісію – добре, мовляв, царем бути!

---

⁴³ Полковник Капуста, керівник однієї зі спецслужб Богдана Хмельницького.

⁴⁴ Мається на увазі Тиміш Хмельницький.

Цар посадив дурня на свій трон і вимовив, посміхаючись гіркою посмішкою: «А тепер поглянь угору!» Той підвів очі – і побачив меча. Підвішеного на тонесенькій нитці...

«Ось чому царі-королі та владки церковні полюють на чаклунів, ось чому воліють краще сто безневинних стратити, ніж самим безславно загинути. Бояться. Проти меча та отрути відомо, як берегтися, все-таки більшість монархів помирає своєю смертю. А чари? Страшно. Навіть якщо ворожбит свій – сьогодні свій, а завтра посварилися. Вони нас з переляку усіх знищать».

Драгон уперше подумав «нас».

Неначе за чиєюсь підказкою, він перевернув шпагу і продовжив розбирати кириличне мереживо літер.

«Концеж⁴⁵ збережи – це доказ для наших, що тепер ти Боян. Слово «Драгон» означає смок⁴⁶».

«Ну, полковнику, ну, сучий потрох – ти хоча б пояснив, чому тепер я Боян. І що це таке – бути Бояном?!»

Киринові, який навіть подумки не звав себе Мироном, ховатися було не в новину.

Але у роздертій війною країні ховатися – не за шпига приймуть, то за розбійника.

Козак звівся на ноги, і гірка посмішка скривила його уста, поки він шепотів:

---

⁴⁵ Концеж (польськ.) – клинок, придатний тільки для колотого удару.

⁴⁶ Смок (польськ.) – дракон. Слово «драгони» («драгуни») справді означає «дракони».

– Обре, сховайся добре!

Розділ II

Спляча красуня та інші жінки

Квітень 1651 року

Якби мистецтво *бачити* не було втрачене 2321880-го JD,⁴⁷ або, як ще кажуть, 2321880 числа ери Скалігера... А треба ж знати, що Жорж Скалігер⁴⁸ (широко відомий у не таких уже й вузьких колах, бо за його підручниками навчалися *студіози* від Саламанки до Києва та від Падуї до Стокгольма) у 1583 р. запропонував систему, яку назвав «юліанським періодом» і за якою дні рахувалися підряд від створення світу, яке, на думку Скалігера, відбулося 1 січня 4713 р. ante Deum.⁴⁹ Система ця виявилася дуже зручною для астрономії, історичної хронології та, звісно, для магії.

Так-от, якби мистецтво *бачити* не було того фатального дня втрачене... Власне, слово «втрачене» не є точним: чаклуни, як і раніше, могли бачити – хто у дзеркалі, хто у кри-

---

⁴⁷ 6 січня 1645 р. JD означає «юліанський день», тобто «день юліанського періоду».

⁴⁸ Жив у 1540–1609 рр.

⁴⁹ *Ante Deum* – скорочено а. D. – «до Господа», тобто до Різдва Христового. В астрономії система Скалігера вживається й досі.

сталі, більшість – просто у воді – події минулого, сучасного і майбутнього, проте... Проте тільки не ті, які замовляли, отож приказка «наче в воду дивився» перестала бути правдивою. Причиною (невідомою магам) стала раптова зміна швидкості обертання Землі⁵⁰ на $0,0032^s$, внаслідок чого усі «приціли» полетіли шкереберть. виправити становище міг би лише геній, який би інтуїтивно зробив потрібні поправки, але такого не знаходилося.

Так-от, якби не ця прикра обставина і якби десь наприкінці квітня 1651 р. хтось забажав *побачити* голову однієї з найвідоміших структур магів...

Чарівники, як відомо, поділяються – тільки не вірте оповіданням про магів чорних та білих – просто подібно до того, як у кавалерії існують гусари, кірасири, улани, райтари, – так і у магів є різні... типи, школи, сорти – можна сказати повсякому, а самі маги просто не придумали загального терміна, а казали: «він із боянових», або «цей із мартелових», «із хельгових» або ще якимось...

Так-от, якби хтось із колег міг *подивитися* на нового голову одного з найславетніших напрямків, на нового Бояна, то він не знав би, плакати чи сміятися.

Степами, пробираючись, неначе зацькований вовк, рухався козак, років тридцяти (насправді, йому було на п'ять років менше, але ковтнув Кирин Драгон чимало лиха).

---

⁵⁰ За період спостережень такі зміни відбулися у 1864, 1876, 1898 та 1920 рр. Їхня причина залишається невідомою.

Хлопець тільки торкнувся магічного світу, як його вчитель загинув, і через кілька днів Кирін Драгон, він же, віднедавна, Боян, зрозумів головне – чому всі сильні світу сього, як духовні, так і світські, полюють на чаклунів, як на скажених собак: вони *бояться!* Бояться замаху на своє життя, замаху за допомогою магії.

Через чергове «полювання на відьом» обірвався зв'язок Драгона з єдиним відомим йому ворожбитом – полковником Богуном (власне, у магічних справах – на відміну від тактики та стратегії – Богун тягнув хіба що на підмайстра – і не належав до якогось певного напрямку: трохи набрався в *бо-янових* та *хельгових*, але саме трохи).

Ситуація ж, через яку Богун звелів Киринові десь при-чаїтися, була така: Тимофій Хмельницький якось дізнався, що мачуха ходить до ворожбитів. Гетьманич і раніше був певен, що *вона* батька приворожила (і, якщо міряти стандартами ХVІІ ст., розмірковував дуже логічно, бо нещасна жінка, коли Богдан нею зацікавився, була вже немолодою та *бідною*, Хмельницький же був одним з найзаможніших чоловіків в усьому повіті, до того ж – улюбленець короля, отже, чотири з кожних п'яти купців вважали б його гідною партією для своєї п'ятнадцятирічної доньки – і не поскупилися б на посаг. Як це, власне, й було з його першим тестем, багатіючим купцем Сомком).

Отож Тимко кинувся до полковника Капусти, що керував... тоді звичаї були прості, тоді відверто казали: шпигу-

нами керує.

Полковнику до альковних справ гетьмана було байдуже, бо, на відміну від деяких майбутніх істориків та письменників, він завжди пам'ятав слова народної думи, вже тоді популярної:

Ой, ніхто не знає

Що гетьман Хмельницький думає-гадає.

І знав полковник, що правдиво співає народ. Співає найправдивішу з правд: «...*Ніхто не знає, що гетьман Хмельницький думає-гадає*». І не той він чоловік, щоби ним могла керувати жінка. Отож підкладати йому шпигунку в ліжко є сенс, тільки якщо вона фанатичка – бо вбити гетьмана, як і будь-яку іншу людину, можливо. Неможливо було втекти після вбивства, про це вже Капуста подбав. Але якби Мотроні Хмельницькій було байдуже, жива вона сама чи мертва, то вже б щось утнула. Ні, вона не шпигунка, це було очевидно.

Але в полковника спрацював стереотип: чаклуни-відьми? Так-так. А... кажуть, що для чарів треба мати якусь річ, що належала чоловікові; то хто може знати, *які* саме чари вони на ту річ накладуть? І почалося слідство, у ході якого з'ясувалося, що пані гетьманова взяла зі скарбниці чимало золота, яке приховала на випадок поразки козаків. А з чаклунами водилася, сподіваючись зробити так, аби цієї недостачі ніхто

не помітив. Проте, як відомо, магія не всесильна.

А поки що Драгон-Боян, усупереч Богуновим порадам, повертався на Січ.

Бо Богун забув (а може, й не знав) просту річ: з колишнім Бояном (він же, на козацький лад, Боярин) Кирин був знайомий усього кілька днів!

Отже, якщо на Січ прибудуть хлопці Капусти, то вони можуть щось знати лише про Боярина, а його вже немає серед живих.

Драгон не знав слова «репетиція», але він подумки саме репетував можливу розмову.

«Так, їздив разом – за наказом пана кошового. Куди й навіщо – теж спитайте у кошового, бо Боярин весь час мовчав, а я слухав. Що, він не просто Боярин, а ще й Боян? Отакої! А... а що це таке – Боян?»

Уявивши таку картину, Драгон мало не зареготав уголос: може, хоч вони щось пояснять!

Бо Богун, повідомивши Кирина, що той відтепер є Бояном, нічого пояснювати не став: певен був, що козак сам усе знає!

А якщо серйозно, то Кіш Запорозький *дуже* не любить видавати своїх, а якщо без доказів... за таку видачу кошовий може відправитися до Моржениці або ж до Чорного.⁵¹

І йому це добре відомо.

---

⁵¹ Гетьмани першої половини XVII ст., страчені за вироком козацького суду: перший – за корупцію, другий – за зраду.

Отож Драгон вирішив повернутися на Січ, де міг розраховувати на захист.

Хоча він зберіг паперть, яку видав їхньому загонові кошовий, і на козацькі пости ця паперть діяла, він ще приблизно годину тому зійшов зі шляху, пробирався голим степом, від одних чагарників до інших.

Внутрішнє чуття підказувало Драгонові, що якась небезпека чатує на нього звідусіль – вона і попереду, і ззаду, і з боків.

Місце сутички, що відбулася десь, мабуть, на світанку, Драгон надібав зовсім уже несподівано, і коли уважно його оглянув, то від подиву навіть зсунув на потилицю свою молдовську *кушме*.

За всіма прикметами п'ятеро забитих – судячи з вигляду – батько, три сини і ще якийсь чоловік, може, зять – були звичайнісінькими розбійниками. Розбійників Драгон – купецький син – і дитиною бачив, а потім, два роки переховуючись у Дикому полі, набачився достобіса.

А розстріляли їх з луків – татари! Яких, у свою чергу, було десь близько тридцяти...

Незрозумілим залишалось просте запитання: чому татари навіть не пробували взяти цю п'ятірку живими? Чоловіки міцні, за них дадуть дорого.

«Вони, бува, козаків наших беруть у ясир, а за розбійників гетьман ще б і подякував».

Більше того, татари не стали обшукувати трупи (завдяки

чому Драгон і знайшов докази розбійництва цієї сім'ї, зокрема й закривавленого гаманця, якого він не став навіть розв'язувати – з ваги ясно, що там якась мізерія).

«І за це вбили людину? Ну, сподіваюся, попи про пекло не брежуть».

Стоп! Татари таки взяли одного живцем, точніше... Не живцем, а на сідло!

Ось тут він сидів, схопився, спробував бігти, ось тут його звалила стріла, підїхав татарин, зіскочив на землю, добив шаблею (калюжа крові) – і *підхопив на сідло*. Мертвого? Навіщо? Щоправда, на шостому лотрі були чоботи з підборами, яких в Україні не виготовляли (Драгон поставив поряд свою ногу – ні, звичайна в Україні залізна підковка полишає зовсім інший відбиток, ніж каблук), отже, це *дуже багата* людина – але тим більше.

Багато зодягнутого не лише татарва – будь-хто намагався би взяти живцем!

Козак раптом кинув погляд на свою рушницю: її гніт жеврів.

Мистецтво запалювати вогонь – чи не єдине, що він умів по-справжньому, причому інколи це виходило само собою: гніт запалювався кожного разу, коли він відчував тривогу, інколи і таке бувало: Драгон ще не міг розібратися у своїх відчуттях, а гніт уже...

Так, як тепер!

Драгон встиг відстрибнути вбік в останню мить, навіть в

останню півмить – і рись, що стрибнула з дерева, впала на землю. На відстані півліктя від дула рушниці – козак вистрелив, не думаючи.

Велика кішка й не нявкнула. Ще одним стрибком опинившись поряд з конем (недаремно він залишив собі не найпрудкішого, а найвитривалішого та найспокійнішого!), схопив бандолет небіжчика Боярина. Він добре пам'ятав: спочатку звір, потім песиголовці. Але цього разу Кирин почув хлопки, неначе хтось плескав у долоні.

Песиголовець вийшов з кущів, продовжуючи плескати, – таким чином він показував, що в руках зброї немає.

Сів на холодний, мокрий пісок і вказівним пальцем написав: «Одна моя, друга твоя».

«Про що він? Що за біс?»

«І кинджал», – продовжував звір-людина.

Раптом кінь повернувся, і монстр побачив припасовану до сідла шпагу Бояна. Собача голова здригнулася, але гість опанував себе і швидко приписав: «*Spada*⁵² також моя».

– А дулі з маком? – хмуро поцікавився Драгон. – Або цієї штуки? – Він розстебнув шкіряний футляр і витяг свій келеп із зачарованим жалом.

Кінокефал аж тьякнув, затер усе написане і знову начертав на піску: «Уб'єш мене – на тебе полюватимуть».

– Ви на мене вже полюєте!

---

⁵² *Spada* – латиною та італійською мовою – «довгий меч», пізніше – шпага. Російське слово «шпага» (скалічене *spata*) в Україні було майже невідоме.

«А ось цього не треба було казати!»

Собаколюдина зовсім по-людськи знизала плечима. «Не знаю. Вас багато – нас багато. Ви різні – ми різні».

– Ти ба, який вийнявся філософ!

Песиголовець подивився у вічі людині і знову написав на піску: «Твій святий Христофор – хто?»

Тут уже Драгон крекнув, бо, попри усю слабкість своєї богословської підготовки, знав, що обидві церкви (і православна, і католицька) твердо стоять на тому, що цей святий таки був песиголовцем.

«Віддаси жінку?»

Драгон уже почав про дещо здогадуватися.

Підійшов до людини... все-таки, мабуть, *людини*... із собачою головою, приставив дуло бандолета до скроні – очі часто-часто закліпали – і подивився, що на ногах.

Справді – чоботи з каблуками. Береженого Бог береже – козак відступив кілька кроків назад.

– А ти *хоробра*. Іди, поки я не згадав про ту рись. *Жінка* щезла в кущах.

Драгон швидко набив рушницю і пройшовся берегом річки. У кущах лежали два човни, на дні кожного було по лантуху. Навіть не розв'язуючи, Драгон знав, що в лантухах – люди.

* * *

– А цей бідолашний і досі спить, – такі були перші слова молодиці після того, як вона перестала зойкати – Драгон розрізав мотузки, кровообіг відновлювався, а це боляче.

– Ти хочеш сказати – ця бідолашна? – Боян схилився над другою полонянкою, щоправда, одягненою у штани та жупан.

– Ану! Ото біс! Чула я, що цей *бан* якусь ману пускає. Я не відьма, не думай. Звуть так, бо я трави знаю. Але коли хтось чари робить – я це знаю. Сама не вмію, а про інших знаю таке.

Раптом вона зойкнула та аж сунула кулак у рот – чим і підтвердила свої слова, бо бачити, як гніт Драконової рушниць горить, вона не могла: козак тримав зброю так, що замок із гнотом був з іншого боку.

– Тікати треба.

– Т-треба.

– Сідай з нею до човна, а я берегом, бо коня я не кину.

* * *

– Тебе як звуть? Мене Галя, не Галина, а Галя.⁵³ Галка

---

⁵³ Галина і Галя – дві різні святі.

Стапка.

– Кирин Драгон. Служив у драгонах,⁵⁴ – пояснив він, шкірою відчувши подив. – Розповідай.

Галка продовжила:

– Приїхали вони позавчора. Чужинці якісь, та не німці. Німців я знаю.

Галка трохи помовчала.

– Знаєш, як на мене, вони різні були. З різних народів. Один якоюсь мовою говорив, на нашу та ляску схожа, зрозуміти можна.

«А вона не з простих селянок».

– Старший – ну, був би наш, я б сказала – полковник. А вони його хто баном звали, хто – лердом.⁵⁵

– Бан?

Коли Галка вперше вимовила це слово, козак вирішив, що йому почулося. «Бан» угорською мовою – воєвода. Драгон навіть не знав, чи є тепер люди (крім князів-воєвод Молдови, Волощини та Семиграддя), які б по праву такий титул носили. І вже в закордонну подорож справжнього бана супроводжувало би не менше трьохсот людей!

– Вони до мене: кажуть, хлопець заснув, уже п'ять днів спить, чи не зможу я його розбудити.

Знову помовчала Галка, подивилася на хлопця, що вияви-

---

⁵⁴ У XVII ст. в усіх мовах, крім російської, казали «драгони» (тобто «дракони»), а не драгуни.

⁵⁵ Шотландська вимова слова «лорд».

вся дівчинкою років шістнадцяти-сімнадцяти.

– Знаєш, а вони брехали. Не п'ять днів вона спить, а давно.

Чула я щось таке.

Драгон теж чув у дитинстві від батька про людину, яка спала кілька років, і рідні її показували за гроші.

– Ну, я відверто зізналася – не знаю я, що робити. Вони, здається, і не сподівалися вже, так, для годиться питали. Ну, бан – той і каже – через хлопця...

«Тарозумію я, що не через дівчину!» – мало не вилаявся Кирин. Повільна розповідь його дратувала.

– Їм, мовляв, треба до самого гетьмана, то хай сплячий та ще один хлопець у мене залишаться – за плату, звісно. Ну, домовилися, що половину вперед...

– А далі?! – Драгон уже не приховував нетерпіння.

– Учора ввечері... В шинку вже тільки один Василь залишався, та ще цей содоміт...

Очі Драгона полізли на лоба.

– Він, коли думав, що ніхто не бачить, то спідницю начепив, картату таку.⁵⁶ Увечері, правда, був у штанах... Та не смикайся, я вже дійшла до справи. Раптом хтось по вікню – бах! Ми, ясна річ, усі туди подивилися – і не бачила я, як вони до хати зайшли, нечиста сила оця. Двоє. Люди з собачими головами. Ну, той – хоча й содоміт, але не з лайна зроблений – пістоль з-за пояса. А Василь – ніколи б і не подумала, що Василь! – йому ножа в спину. Та він усе ж таки вистрелив і

---

⁵⁶ Із зрозумілих причин Галка ніколи не бачила шотландських горців.

одного нечистого вклав на місці – мабуть, куля срібна. Падав уже, а щось Василю сказав – прокляв, чи що? А тут ще ціла сімейка Ярошенківців – ну, про них я здогадувалася, чим вони... Семена вбили, робітника мого. А мене – у лантух, як і цю бідолашну.

«Чому? Чому Галку взяли живою?»

– Далі нічого не бачила, тільки чула.

«Далі ясно. Випадково наскочили на татар, які, побачивши песиголовця, почали стріляти. А тіло його забрали з собою. Але чому тебе, шинкарко, не вбили на місці?»

Село – досить велике – з’явилося з-за повороту річки.

– Обличчя запни, як татарки, – порадив Драгон своїй супутниці. – А то ще хтось вирішить, що ти привид... Бабахне... Срібною кулею.

Намагався пожартувати, але слова пролунали хмуρο. Зло-вісно.

«Песиголовців і звичайна куля бере. Може, й іншу нечисть не треба сріблом, вистачить олова?»

– Постривай. Тут хтось чари творить, невже сам не чуєш?

Кирин небезпеки не відчував, тому довелося докласти зусиль, щоб запалити гніт на рушниці.

– Знаєш що, давай мене слухайся: хоч я й баба, і не чарівниця я ніяка, але...

«Але поганенький з мене чаклун. Сам знаю».

Боян спішився, поклав сплячу дівчину на сідло (добре, що мерин такий спокійний), Галка і повела коня, а він ішов

поряд з рушницею у руках.

– Постривай, козаче... *Такого коня в селі не було!*

Драгон навіть не спробував відкрити вогонь (біс його знає, може, і справді тут срібна куля потрібна, та й півсела збіжиться на постріл) – витяг чекан.

– Ти що, *Бояне?* Своїх б'єш, аби інші боялися?

Дівчина, яка з'явилася замість жеребця (просто був жеребець, а стала дівчина), дивилася на Кирина таким поглядом, що козак раптом згадав: останній раз він був з жінкою ще до знайомства з Боярином. Задовго до нього.

«Вона чекає на відповідь. Щось треба сказати, але що?»

Раптом Драгон – як це вже бувало – почув свій голос неначе збоку:

– А хто ж знав, що свої такі дурні? Гадаєш, тільки Галка знає, що в селі є, чого немає? Жеребець грошей коштує, почнуть ловить, ще щось зрозуміють...

– Нема кому ловити – неділя ж сьогодні.

«Усі в церкві. А я з ліку збився».

– Тут щось коїться. – Жінка вимовляла слова трохи дивно.

«Ну що ж, як то кажуть:

– Пішли, куме, до церкви!

– Та слизько ж!

– А шинок по дорозі?

– Ну хіба що під тином».

* * *

...Столи та лавки в шинку були зсунуті попід стінами.

По центру – килим, на ньому два мертвих тіла.⁵⁷

Драгонів шлунок неначе стисли лещатами, і він усе зрозумів раніше, аніж побачив обличчя жінки, що прожогом до них кинулася.

– До клуні, швидше! – прошепотіла *друга* шинкарка.

Перша, Галка, зойкнула і, здалося, бажала ще щось сказати, але Драгон затис їй рота долонею. Він не встиг нічого подумати, прорахувати, що може статися, якщо їх побачать, але відчував, що нічого доброго.

* * *

– Це не мара, це її рахман.⁵⁸ – Чародійка всілася на лантух зі збіжжям.

Драгон мало не спитав, а яка нам різниця, якщо все одно не обійшлося без дуже сильного чаклуна – хоч так, хоч наопак,⁵⁹ але промовчав. Батьківська наука – не казати зайвого – вже не раз ставала йому в пригоді. «*А зайве, – казали*

---

⁵⁷ У XVII ст. небіжчиків не клали на стіл.

⁵⁸ *Рахмани* – двійники живих людей, що живуть у підземному царстві.

⁵⁹ *Наопак* – інакше.

батько, – усі слова, без яких обійтися можна».

– Такого не було років триста чи всі п'ятсот. Ні, я не помиляюся. – Відьма неправильно витлумачила Драконову мовчанку. – Ми вміємо розмовляти з рахманами. Тільки зі своїми і тільки розмовляти. Ми, рагани,⁶⁰ це вміємо!

Про раганів Боян щось чув краєм вуха на Сіверщині.⁶¹

«Вона зрозуміла, що я її не впізнав. І підказує, що вона – рагана. Мабуть, треба їй сказати... Як там римляни називали людей, що перебувають на однаковому становищі? Здається, collega. Треба сказати колезі...»

– Недавно одну людину намагалися зурочити чарами, яких теж років двісті ніхто не вмів накладати.

У Кирина майнула думка, що, можливо, хтось знайшов стару книгу, але він притримав її при собі – і майже зразу мав привід подумки подякувати небіжчикові татусю.

– Ну-у, – рагана тягнула слова, – для такого мало знати старі закляття, ти ж розумієш.

Кирина не зрозумів, але повірив. Цікаво було, правда, що саме треба ще, крім знання заклять? Якусь особливу вдачу?

– Але тепер інше важливо, цього, Бояне, ти можеш не знати...
ти...

---

⁶⁰ *Рагани* – особлива категорія відьом, що згадується у литовському та латвійському фольклорі.

⁶¹ У двадцяті роки XVII ст. на Чернігівсько-Сіверські землі, недавно відвойовані Польщею у Росії, переселилося багато литовців. Ще й досі там понад сто сіл мають литовські назви, а Боян у 1649 р. не міг не застати литовських переселенців.

«Не можу знати».

– У рахманів як у нас, але як у дзеркалі.

Боян здивовано подивився на відьму, Галка Стапка, що досі стояла, обпершись спиною об стіну і виглядала прибитою, – теж.

– Ну, припустімо, якась дівчина мучить хлопця: то надію дасть, то відбере знову, а у них він її мучить.

«Ну та що нам це дасть?»

Драгон не встиг додумати до кінця, як у двері клуні вплила рахман.

– Це що, ти її звільнив? Тепер вільна і я!

«Так ось воно що! Галку взяли в полон, аби рахман була слухняною – як уб'ють її, то й рахман загине».

– А навпаки? – Кирін продовжив свою думку вголос, проте, мабуть, усі думали про одне і те ж – ніхто навіть не здивувався.

– А навпаки – дзуськи! Можеш стріляти, можеш рубати! Поки вона жива, я також жива! Так що їдь, *сестро*, кудись подалі.

– Ш-що? Мені! Шинок – мій!

Кирін знову мусив долонею затулити Галчиного рота і тримати міцніше – вона явно націлилася вчепитися у волосся своїй копії.

– Тихо! Якщо вас побачать – усіх утоплять! Ти своїх знаєш!

З цією думкою Галка, мабуть, погодилась, бо ще раз сіп-

нулася й затихла.

– Шинок твій? Ти б ще про чоловіка згадала!..

Тон рахмана не віщував чоловіку нічого доброго.

– Вони ж повернуться, ці суки. І вб'ють тебе, якщо знайдуть. А мене не вб'ють, бо не зможуть.

У тій великій і кривавій завірюсі, що вже три роки вирувала по Україні, втеча жінки від чоловіка чи навпаки була не такою вже й рідкістю, Драгон про це знав. Але щось у словах рахмана не сходилося, щось... А, ось!

– А муки?

– Які?

– Залізом. Розпеченим. Чи ще чимось таким. Вони перетягли тебе сюди, бо їм було щось треба. Сама кажеш – повернуться. Убити не зможуть, а боляче зробити?

Рахман мовчки сіла на земляну долівку. І сунула кулачок у рота. *Лівий* кулачок. Справжня Галка зробила те ж саме з *правим*.

– Обом вам, куми, треба геть забиратися. – Рагана, здається, спочатку бажала ще щось сказати, але...

Драгонові руки самі схопили рушницю. Гніт жеврів.

– Вони вже повернулися. Ти, – очі зустрілися з двома зеленими вогниками рагани, – зможеш битися?

– Невідомо з ким? Я ще не з'їхала з глузду.

Сам факт, що Боян відчував небезпеку, показував: цього разу вони мають справу з людьми – песиголовців він або не відчував зовсім, або відчував якимось непевно, сам хитався:

або чує щось, або просто поганий настрій.

Більше того, щось – чи то чаклунський хист, який був у нього в крові (як прозоро натякав небіжчик Боярин), чи то його досвід – досвід купецького сина, який змалку допомагав батькові, досвід людини поза законом, досвід козацького отамана – чи, може, і хист, і досвід разом підказували йому, що і цього разу головний супротивник – той чаклун, який вміє те, про що інші забули, – не покажеться особисто (він уже з'ясував, що рахман того чаклуна не бачила і не здогадується, хто це може бути).

«Чари не всесильні, – казав Боярин, та й здоровий глузд те ж саме підказував, бо інакше чаклуни давно правили б усім світом.

Отож *тому*, невідомому, немає жодної рації лізти під кулі.

* * *

– Завтра вони нас наздоженуть. Чи ще поночі?

Рагана, яка збирала для вогнища хмиз, підвела голову, подивилася на Кирина, проте нічого не спитала. Мабуть, теж розуміла, що тікати, не залишаючи ніяких слідів, можуть хіба що привиди.

– Я вже й про твоє вміння у коня перекидатися думав...

– На тому коні можна тільки в ліжку скакати. А, ти бажаєш, щоб я спробувала їх у дурні пошити?

«Вона не перекидається, а змушує людей вірити, що вони

коня бачать! – Слова «гіпноз» Драгон, ясна річ, не знав. – Так ось чому Галка ніяких чар не відчула!»

– А нас так можеш... прикрити?

– Якщо вони дурні, та й то не певно. Деревами вас... прикрити... треба стояти на місці, а якщо хтось торкнеться, то все зрозуміє. Тваринами – а ти зможеш, як тварина, бігти? Зрозуміють, усе зрозуміють!

Щось тут було, за щось зачепилась Киринова думка...

– Галки! – Шинкарки мовчки сиділи на носі човна, дуже близько одна від одної, але дивилися в різні боки.

– Тут десь є острів? Добре б, коли невеликий...

* * *

– Дивись! – один з вершників указав нагайкою. Вони вже знали, що ті, кого вони вистежують, плывуть водою, але їх супроводжує козак верхи. Досі слідів не залишалось – мабуть, козак пустив коня по воді, хоч і попід берегом, але тут мусив об'їхати вир.

– Це він! – Переслідувачі уважно роздивилися кінські сліди у селі – там, де козак і його супутниці втекли у них з-під носа (а вони мусили затриматися, бо люди сунули з церкви, і довелося доказувати місцевим, хто та що. Відбрехалися – звісно, не таких обходили, – але час утратили, довелося й заночувати в селі, бо поспіх викликав би підозру).

– Дві-три години тому. Наздоженемо.

Ніхто з них не звернув уваги на велику кам'яну брилу біля острова, ні на старого діда, який щось смажив на вогнищі, а його ще старіша шкапа жувала молоду траву.

Якби він на цьому березі був, то, може, і підїхали б, але – все ясно.

Про всяк випадок отаман весь час поглядав на серезку у Федоровому вусі. Срібло залишалося свого природного кольору, а воно темнішало, якщо десь поблизу творилися чари, – це було вже перевірено.

...Коли погоня щезла за закрутом річки, камінь виявився човном, з dna якого піднялися три жінки. Четверта піднятися не могла.

– Ще п'яток отченашів⁶² – і пора.

Драгон підсипав на полиці рушниці і бандолета свіжого пороху, перевірів пращу, колись запозичену у песиголовця, потім подумав і рушниці відклав.

– Один проти трьох? – примружилася рагана.

«Один». Козак усе-таки сподівався, що двоє стануть до бою. Утім, рагана йому нічим не була зобов'язана.

– Вони повернуться. Одне залишилося – напасти, поки вони не здогадалися, що ми в них за спиною. Якщо я загину, а ти викрутишся...

Відьма відповіла на ці слова дуже промовистим поглядом. Вона була впевнена, що викрутиться.

– Зроби таку ласку – знайди полковника Богуна...

---

⁶² Тобто час, який потрібен, щоби п'ять раз прочитати «Отче наш».

Боян був переконаний – чаклуни якимось пов'язані між собою, не дарма так упевнено кажуть: такого досі ніхто не робив.

– ...розкажи все. Та головне – це московські драгуни. Я з посадки⁶³ бачу, сам таким був два роки.

Драгон не став пояснювати, що, крім посадки, у двох з трійки були однакові мушкети, причому дуже характерні – саме такі почали вводити серед драгун, коли він був одним з них. І що серед тих самих драгун – як «кормових», що їх набирали на літо, так і постійних, яких наділяли землею та звільняли від податків, – було чимало втікачів з України, що знімало питання: чому переслідувачі говорили українською мовою.

Усе це значно ускладнювало завдання: драгунів не вчили на шаблях *битися*, не вмів і Кирин. Воював келепом та щитом. Але якщо це колишні козаки, які втекли до Москви, то шаблі у них не для краси, зовсім ні.

– Я з тобою, – піднялася Галка-рахман.

«Точно – її ж кулі не беруть. Оце діло!»

– Стріляти вмієш?

– Звідкіля?

---

⁶³ Посадка – манера вершника триматися у сідлі

Троє почули, що їх наздоганяють, і не те щоб занепокоїлися (чути ж бо, що один вершник), але ж береженого Бог береже. За знаком отамана Федір (якому Бог дав сили на двох, а от розум, мабуть, передав комусь іншому, кого обділив силою) приготував мушкет, з якого – попри його вагу – вмів стріляти однією рукою, Дем'ян зійшов на землю теж із мушкетом у руках, сам отаман витяг дорогого голландського карабіна, який – на відміну від мушкета – дозволяв прицільну стрільбу, і притис його до щоки.⁶⁴ Навряд чи цей одинак насмілиться опиратися – зразу під трьома дулами. А якщо хтось просто їде у своїх справах – усе зрозуміє.

– Аго-ов! Православні!

– Тобі чого?

Драгон підїздив так, що його праву руку не було видно.

– Нічого! Бачу, що попереду козаки їдуть, то гукнув, аби не...

З цими словами Драгон зістрибнув на землю, бо битися кінно він не вмів – в усьому світі драгони лише їздили верхи, а воювали на ногах, у Московському царстві їм навіть шабель не видавали... Невдало стрибнув – з голови впала шап-

---

⁶⁴ Ложі більшості рушниць були прямими, тому цілитися, притиснувши приклад до плеча, було важко. Якщо вага рушниці та віддача дозволяли, то приклад притискали до щоки так, щоб мульок опинився на одній лінії з оком.

ка. Утім, супротивники заспокоїлися.

– Ба-бах!!! – Рахман пальнула з рушниці – ясна річ, мимом – і вискочила з кущів, щось дико волаючи і розмахуючи кинджалом покійного Петра Білого.

І хоча цей прийом відвертання уваги винайшли, мабуть, ще до потопу, він частково себе виправдав: Дем'ян та Федір пальнули саме в рахмана, і один із них влучив – від удару жінка не встояла на ногах.

Отаман був досвідченішим – його куля вдарила в бік Драгона і не влучила в серце тільки тому, що Кирин крутонувся, метнувши ножа і вихопивши пращу песиголовця.

Випробувавши її по дорозі, козак дійшов висновку, що секретів тут два: треба підібрати пласке, гладке каміння і махнути особливим махом. Далекобійність була мізерною, навіть меншою, ніж у пістоля, але точність – кращою.⁶⁵

Отож, коли на нього скерував коня Федір, вихопивши з-за пояса кістень (отаман падав з ножем у горлянци), то козак обома руками махнув пращею – і вершник, який просто не зрозумів, що таке в руках ворога (як колись не зрозумів цього Голіаф⁶⁶), вилетів із сідла.

Рахман спробувала атакувати Дем'яна, але саме спробу-

---

⁶⁵ Навіть під час наполеонівських війн (через півтора століття) влучити в людину з найкращого пістоля можна було не більше як за двадцять-двадцять п'ять кроків (не метрів, а кроків), а в голову – з десяти-дванадцяти. Якщо ж пістоль був дешевий, то ще менше.

⁶⁶ Праща у вигляді розщепленої палиці вживалася стародавніми євреями, зокрема саме такою Давид здолав Голіафа.

вала: хоча той і перелякався до смерті (бачив же, що влучив просто в груди, а на такій відстані мушкет пробиває людину наскрізь, причому в отвір поранення два кулаки влізуть), проте інстинктивно знайшов правильний шлях: перехопивши мушкет обома руками, ударив так, що, мабуть, уклав би на місці гов'яда.⁶⁷ Козак подумки вилаяв себе за те, що не взяв вогнепальної зброї. Коли вирішував, то здавалося, що отак краще приспати пильність: побачать, що рушниці немає, – не стануть зразу стріляти.

Боян метнув другого (і останнього) ножа, але Дем'ян ухилився. І, випустивши мушкета з рук, пішов на Драгона з шаблею.

Хоча Дем'ян не був першим рубакою не тільки в світі, але, мабуть, і в своєму місті, Драгонові було тяжко. Він ледве встигав приймати удари на щит, від якого летіли шматочки шкіри та дерев'яної основи.

Коли ж він спробував ударити чеканом, противник швидко ухилився і так махнув шаблею, що Кирін мало не залишився без руки. Доводилося, обороняючись, чекати на помилку ворога – а її все не було...

Помилки припустився він сам: противник намагався зайти з правого боку, Драгон потроху розвертався – поки сонячне світло не вдарило просто у вічі.

Уже не сподіваючись ні на що, козак щосили – і майже наосліп – махнув клевцем.

---

⁶⁷ Бика (заст.).

Страшний біль обпik голову, але тiєї ж самої миті Драгон відчув власний удар – так, неначе дошку пробив.

Кров заливала очі, але, витерши її рукавом, Кирін побачив, що ворогові ще гірше!⁶⁸ Власне, той уже конав: розтрощені ребра пробили легені. Та й зла сила – бійка...

– Мене звать Дем'ян. Служби... Собачі морди.

Він не доказав, але Драгон зрозумів, що той прохав *замовити поминальні служби, бо боявся до пекла потрапити за спілку з песиголовцями.*

– Скажи, хто послав, – будуть служби!

– Не знаю... Він, – рука простяглася до мертвого отамана, – усе робив. Ми тільки сюди провести та...

Помираючий затнувся, але Боянові і це було зрозуміло: *«Сюди провести та з місцевими розбійниками зв'язати».*

– Даси гро...шей на служби?

– У мене слово одне! Дам.

– Не знаю, хто... Отаман наш – неначе... холоп, але в Білгороді він полковникові наказував... Гадаю – холоп боярина, та, либонь... що когось із перших бояр. Кинь, до такої... висоти не дістанеш.

– Та хоч буду знати, звідки стерегтися...

– І то правда.

З цими словами помер Дем'ян.

---

⁶⁸ Цей опис не повинен дивувати читача: зарубати людину шаблею не просто важко, а дуже важко: на одному з козацьких черепів з-під Берестечка залишилися сліди сімох шабельних ударів. Тільки шостий виявився смертельним, сьомий – контрольний.

Рахман підійшла, тримаючись обома руками за голову. Утім, Киринові було не до чужих болів – він надто багато бачив людей, які померли страшною смертю, не обробивши ран вчасно.⁶⁹

Порох він захопив саме на такий випадок.

– Сип на обидві рани. Не жалій. Знайди два шматки дера.

Боян зібрав рештки волі докупи – кінці гілочок у руках рахмана зайнялися вогнем.

– Підпалюй порох – на обох ранах зразу. Бо не витримаю...

Від страшного болю козак знепритомнів.

* * *

Перше, що побачив Драгон, прийшовши до тями, – місяць та зірки у небі.

Як не дивно, але рани боліли менше, аніж минулого разу, коли його підстрелили під Лоєвом. Значно менше.

Драгон зрозумів, що він лежить, укритий власним кожухом.

І що під тим кожухом він лежить не сам.

Кирин повернувся на бік, торкнувся губами її щоки – і далі все сталося само собою.

---

⁶⁹ Від гангрени, зараження крові або правця.

– Я, мабуть, краще лікую, аніж сама досі гадала. Галчині очі світилися у темряві.

«Цікаво – сама чи рахман? І питати незручно. А, до біса! Розберуся завтра!»

– Почекай, тобі треба ось цього випити.

Баклага була срібна. Так само належала небіжчику Білому. Ех, Петро...

Засинаючи, Драгон подумав, що, мабуть, ковтнув якесь сонне зілля.

Удруге він продер очі десь уже опівдні. І ще до того, як на поклик: «Агов, Галко!» – ніхто не відгукнувся, він уже все зрозумів. І гукав-то непевно, знав – *нікого вже немає*.

– Коня хоч залишили, такі-сякі доньки? – спитався він сам до себе.

Виявилось, що не тільки коня. Ще й другого мерина, на якому їздив Дем'ян-небіжчик. І гроші. І зброю. І – невідомо звідки – паляницю досить свіжого хліба.

І сплячу дівчину.

Драгон засідлав коней, перекинув нещасну через сідло коня Дем'янового. Щось випало. Козак підняв кинджал.

«Ота песиголовиця, мабуть, про нього говорила».

Кинджал був схожий на шпагу Боярина тільки формою клинка, але чомусь Кирин не сумнівався: їх робив один майстер.

– Де ж шукати твого... і, до речі, хто він тобі?

Питання було, як кажуть філософи, риторичне, але раптом козак здригнувся, неначе його хтось ударив.

Він знову потрапив у безвихідне становище.

Покинути безпорадну на поталу песиголовцям і, можливо, комусь ще страшнішому він просто не зможе. Не так вихований, та й, попри всі криваві роки, щось у нього залишилося від того молодого купця, який погодився взяти з собою та передати «братові» склянку – бо так попросила якась жінка. Знав би, що́ в тій склянці!

А зараз ця нещасна дівчина висла в нього на шиї, як каменюка.

І не в тому річ, що не знати, що та як пояснювати першому ж старшині, який трапиться на дорозі.

А річ у тім, що єдиний шлях, який Кирін вважав безпечним – шлях на Низ, за пороги, – відтепер закрито. Немає у Драгона свого зимівника – тільки місце в Уманському курені.

А в Січ Запорозьку жодна жінка ще не ступила.

І «вносити» теж не дозволять.

Розділ III

Страхопуд

Початок травня 1651 року

Світло від вогнища можна було побачити хіба що з небес – бо, по-перше, воно ледве жевріло, а по-друге, жевріло в ямі.

Ще місяців зо два тому козак Уманського куреня Кирин Драгон сказав би, що цього більш ніж досить, але тепер він упіймав себе на бажанні не виходити з-під дерев: чи, бува, не кружляє в небі хтось на помелі чи... як отой арабський купець казав – на килимі?

Бо він бачив ще й не таке.

Отож, вечеряючи смаженою на рожні рибою (гачок та моток шовку завжди носив із собою – батьківська ще наука, скільки разів виручала, хоча й коштує шовк дорого, та життя дорожче – дякую, батьку, не забуду до скону), він сушив собі голову: що ж робити? І єдиний вихід, що спадав на думку, козакові не подобався.

У недавній сутичці його було двічі поранено, і хоча відьма чарами загоїла рани, проте будь-який новий ворог уклав би його на місці – слабкий став запорожець, як кошеня. (Він звідкілясь *знав*, що чаклунка використала *його ж власну*

життєву силу, та й не перші були ці рани в його житті, не міг він просто на травах так швидко одужати, але й слабкості такої після не таких уже й тяжких ран не мало би бути – одно явно з іншим пов'язане).

Сила ж могла знадобитися будь-якої миті, бо на козака полювали. Полювали *песиголовці*, можливо, навіть *дві* різні зграї песиголовців, полювали чаклуни – адже до загибелі Брацлавського полку доклали рук два ворожих ворожбити (власне, три – проте третього Боян убив), і слід було гадати, що вони вже щось та про нього знають.

Нарешті, Кирин був певен, що його досі розшукують люди Молдовського господаря, до замаху на якого козак був причетний сім років тому.

І не те лише важить, що Лупу – він і є *лупу*,⁷⁰ сорок тисяч уже стратив,⁷¹ отож сім років – не термін для його помсти.

Головне, що слуга, якому молодий та наївний хлопець передав *склянку* (вірив, дурень, що ліки! Вірив, що від сестри!), встиг із палацового вікна сторчголов стрибнути – чим і порятував себе від тортур та палі, а майбутньому козакові дав час накивати п'ятами... Що, в свою чергу, означає:

---

⁷⁰ *Лупу* – вовк (латиною та румунською мовою) – прізвисько Молдовського князя Василя. Значна частина українських істориків вживає неправильну форму «Лупул».

⁷¹ Драгон помилявся: відомості про «сорок тисяч страчених» містяться в двох незалежних одне від одного джерелах, але станом на середину 1640-х років, тобто на той час, коли він покинув Молдову. За сім років його вигнання княжі кати не скаржилися на безробіття.

господар і досі не знає, *від кого був даруночок*, і навряд чи це незнання сприяє його гарному настрою. (До Драгонових вух доходили чутки про людей, що шукають хлопця з рудим пасмом у волоссі.) Два роки тому, коли гетьман уклав із королем мир,⁷² Кирин навіть не намагався найнятися до якогось купця, а подався на Низ – туди, де не люблять питань «а хто це і звідки?» – точніше, не люблять *цікавих*.

Проте... Проте не було в козака зимівника на Низу – тільки місце в Уманському курені.

Отже, з жінкою на руках, з жінкою, хворою на дивну хворобу – тривалий сон (слова «летаргія» козак знати не міг), – йому туди зась. Тим більше, що її теж шукають. Не шукали б, то можна було б почекати у тому селі, де її залишив, обіцяючи повернутися... До речі, невідомо, хто він для неї – батько? Брат? Чоловік?

Але на неї теж полювали, і місце песиголовцям було відоме.

Залишався один вихід – на Дон, а, як там кажуть, – «с Дону выдачи нету».

Проте... Знову «проте»! Один із двох чаклунів, що чомусь об'єдналися проти козаків, був впливовою людиною на Москві, можливо навіть – із ближніх бояр царя Олексія. Щоб така людина – та не мала шпигунів на Дону?

«А ось про це – *потім*», – Драгонова рука лягла на пістоль, великий палець повільно, аби не клацнути, почав зводити ку-

---

⁷² Ідеться про Зборівський договір.

рок...

– Не лякайся, ми добрі люди.

– А де ж гора? – мимоволі прохопився козак.

– Гора в горах. А нам і пагорба вистачить.

Дух Гори мав точнісінько такий вигляд, як у переказах розповідали, – невеличкий такий дідок із бородою аж по коліна. І навіть слова були ті самі, з дитинства знайомі.

– Поздоровкався б зі старою людиною.

– Здоров був, якщо вмієш хворіти.

Козак подумки лайнув себе – останні слова вийшли грубуватими.

– Неввічливий ти якийсь. Невихований. Я ж скарбу не дам. – У слові «скарб» пролунав ледь прихований глум.

– А якщо «добрі люди» – то зі спини не підходь, я ж міг і *почастувати*.

– Гадаєш, візьме? А що – рука самого Бояна...

«Тьху, та що ж це робиться? Написано на мені, чи що, чи як?»

– ...рука самого Бояна, може, і візьме. А може, й ні. А от проклясти я все одно встигну.

– Дзуськи! Я первісток!⁷³

– Наївна людина!

«Ну вже свого батька я знаю!»

– Не кинули б вони дитину, хай і байстря.

– Правда твоя, не кидав. Та вони всі померли, брати твої.

---

⁷³ За загальними уявленнями, на первістка не діяли лихі чари.

– Земля їм пером. – Казати «Царство їм небесне» в присутності *духа* якось не випадало.

– Ну це так. *Мати* всіх прийме.

«*І його тягне на філозофію!*»

– Так що, Бояне...

– Та який з мене, в біса, Боян! Я навіть не знаю, що він за один був!

Дідок узяв бороду в кулак, кілька разів обернув:

– Але ж *знаєш*, що *був*, що це не просто титул – ім'я людини.

«*А справді – я знаю, хоча ніхто мені не казав, проте знаю, і квіт!*»

– Так хто ж це був?

– Цар. – Тепер дух був цілком серйозний. – Цар обрив.⁷⁴ Твій предок. Ворожбит. Мартелові з ним не рівнятися. А про Хельгу взагалі шкода говорити. Земні володарі досі звать себе ім'ям того, хто винищив обрив.⁷⁵

«*Якби він ще пояснив, як я вмудрився Бояном стати.*»

Співбесідник неначе почув питання.

– Добре, що Боян, помираючи, встиг на тебе *перекинути*.

«*Справді, як це я забув – жоден ворожбит не може по-*

---

⁷⁴ Точніше – каган. Боян правив у 60-ті роки VI ст. Сам факт, що це ім'я вживалося – хоча й рідко – в Київській Русі, а також те, що українському фольклорові відома справжня назва аварів – обри, свідчить про те, де знайшли притулок недобитки аварські.

⁷⁵ Слово «король» походить від імені Карла Великого.

мерти, поки не передасть комусь іншому свою силу». ⁷⁶

– А оце брехня – те, про що ти подумав. Ніяких чар – просто я здогадався. Чаклун-то померти може, а от його сила – якби той Боян не встиг перекинути на тебе, вона б сама шукати пішла нового хазяїна – і це могла б бути і не людина.

Дух примружився, наче кіт:

– То як щодо скарбу?

«Якщо це жарт, то вже не смішний».

– Краще пораду дай.

– Ти сказав. Порада замість скарбу. Жалкувати не будеш?

Драгон відчув, що ще трохи – і він не витримає.

– Давай, діду, домовимося: якщо я правильно вгадав, що скарб мені все 'дно не дістався б, то ти мені – дві поради...

Дух зітхнув – якомсь зовсім по-людському:

– Купець і в пеклі торгується... Добре... Перша порада...

«Зараз він утне якусь штуку...»

– Перша порада тобі – стережися, Бояне.

Козак мовчав досить довго: з одного боку, гість відверто знущався. Проте...

Проте назвати пораду неслухною було важко. Стерегтися справді потрібно.

Отож треба було підібрати таке питання, аби дух не міг викрутитися.

– Як допомогти оцій дівчині, що зі мною?

---

⁷⁶ Це повір'я було дуже поширене в Україні, та й не тільки. Воно згадується в міфах фіно-угорських народів та деяких варіантах легенди про Мерліна.

– Ніяк. Допомога їй не потрібна.

Ось тепер Боян ледь стримався! Ні, він розумів (а ще того більше – відчував) – дух знову сказав пряму правду, *чомусь, у якомусь сенсі* дівча справді не потребувало нічого. *«Можже, вона зараз щаслива, спить та бачить себе королівною».*

– Ну, що ще скажеш?

– А те й скажу: не я до тебе – ти до мене прийшов. Отже – є що сказати... – козак затнувся.

– Отож «або кажи, або геть забирайся»? А що, можу й забратися.

Козак одвернувся. Матері його чорт, скаже – так скаже, не скаже – ну й біс із ним.

– Нумо, хлопче, мізкуй! Ти ж мене упізнав одразу, то згадуй, що люди кажуть!

– Найчастіше розповідають, як малого хлопця побили, а він плакав, бо шапку загубив, впала вона у провалля, а ти йому її повернув, та ще й повну золота.

– Брехня. Тобто брехня про золото, а все інше що було, те було, аж приємно згадати. – Дух подивився на Кирина і, бачачи, що козак нічого не розуміє, продовжив:

– Мізкуй, хлопче, мізкуй.

«Та до чого ж він веде?!»

– Начебто я нічого не губив...

– Нічого – можливо...

«Що він хоче сказати? Я загубив не щось? А... а когось? Невже і таке можливо?»

– Друзів! Товаришів! Побратимів! – і затнувся, побачивши духів вираз обличчя.

– Хто вмер, той вмер.

– То не крути!

– Двох жінок загубив ти, Бояне.

– Та вони ж самі від мене втекли.

– Ну то й що? Як гадаєш, що буде, коли помітять – одна з двох у вогні не горить, у воді не тоне, її не лише куля – шабля й та не бере! Візьмуть на муки, усе скаже, а ім'я в тебе рідкісне, прикмета страшна...

Ну, це козак і сам знав.

– І як же мені знайти їх?

Дух мовчки показав на річку:

– Дивися, Бояне. Уважно.

Козак напружив увагу. Точніше – він би не зміг пояснити, що саме зробив, але зробив щось таке, для чого і слів не знав і що, власне, зробилося само собою при слові «дивися».

З глибини води на поверхню проступили три смуги: одна, широка, іржава, дуже нагадувала ті *сліди-не-сліди*, що їх залишали песиголовці, друга, золотиста та яскрава, поряд із нею іще одна – рожева, дуже тонка та бліда.

Драгон озирнувся, водячи поглядом по землі. Так і є – за ним теж тяглася золота смуга.

– Так-так, усе вірно.

– Скільки?

Від подиву та, чого там, і переляку (берігся-ховався, а, ви-

являється, воно все дарма – слід усе 'дно залишився) козак висловився не дуже ясно, проте дух зрозумів:

– Буде *видно* днів, мабуть, зо три. Злякався?

Драгон знизав плечима. Він давно вийшов з того віку, коли міг до чорта в зуби – аби довести свою хоробрість.

– Ану накажи йому щезнути.

Кирин наказав – і нічого не змінилося. Він спробував укласти в думку всю свою силу, все, що став відчувати зовсім недавно: «*Щезни! Щезни! ЩЕЗНИ!*»

Дідька лисого! Слід залишився.

– От і добре.

«*Знову знищується...*»

– Не зрозумів? Тепер твій слід може побачити лише рівний тобі чи, звісно, той, хто вищий за тебе. А їх небагато – і тих, і других.

– Тяжкі часи настали, якщо таких, як я, небагато.

– І се правда, важкі часи.

– Ось такий колір, – Драгон показав пальцем на іржаву смугу, – я бачив уже раз.

– Таки-так, його залишають за собою ті, хто не з нашого світу. Не забувай – одна з них рахман.

«*А в них усе, неначе у дзеркалі*».

– Тобто Галка – слабка чаклунка, отже, рахман – могутня.

– Галка взагалі не чаклунка, скільки тобі пояснювати? – старий розсердився бозна-чому. – Вона *чує* чари, це зовсім інше! І в цьому вона *дуже* сильна.

– А тоді чому за рахманом тягнеться ширший слід?

– Сходи *туди* й запитай у мого рахмана!

«Ось воно що! Він скаженіє тому, що чогось не знає!»

У схилі пагорба з'явився отвір, у якому світилося біле світло (козак подумав, що ані свічки, ані каганець не дадуть такого білого та спокійного світла – звичайно язики полум'я викликають танок тіней).

Дух пішов назад – не порачкував, а саме *пішов назад*, неначе в нього були на потилиці очі:

– А хлопцеві я золота не давав. Сільський пастушок, його б убили за золото. Я йому сили додав від землі-матері.

З цими словами дух щез в отворі, а за цим щез і сам отвір.

Козак повільно, дуже повільно обернувся. Він знав, що знову не сам, але тепер боявся налякати.

– Боян, – напівствердження-напівпитання.

«Ось що дух мав на увазі, він лише пропустив слово “вже” – вона вже допомоги не потребує».

Утім, дівчинка не була схожа на перелякану – і на таку, що вже нічого не боїться, – теж.

«Мабуть, довіряє Боянові». Звідкіля вона знає, з ким має справу, теж було ясно: в руках тримала шпагу, про яку Богун писав, що вона є знаком – хто володіє, той і Боян. *«А якщо вкрадуть? Треба було в духа спитати».* Однак дівчина не дала козакові часу на роздуми.

– Дольх! Майн дольх!

Драгон, як і майже всі молдовські купці, знав десь дві-

три сотні німецьких слів – у сусідній Трансільванії це одна з державних мов, на княжій службі чимало німців.

«Дольх – це кинджал».

Витяг його з-за халяви, простягнув дівчині. Та й собі простягла шпагу.

– Ну й що далі робитимемо?

Власне, сам себе питав, але дівчина у відповідь показала рукою спочатку на сліди, потім на коней, потім махнула рукою вздовж річки – мовляв, давай у погоню!

«Вона що, все чула? Та, мабуть, ні – розуміла б, то звернулася б нашою мовою. Ладна гнатися будь за ким – аби разом з Бояном».

Дівчина щось заторохтіла німецькою мовою, козак зрозумів лише слова «Боян» та «фатер», повторені по кілька разів кожне.

«Він усе-таки її батько. Але так не піде».

– Но Боян! Боян ніхт! Кирин! Кирин мене звать!

– Кір! – погодилася співбесідниця.

– Кирин!

– Кір! – дівча аж тупнуло ніжною.

«Нехай його буде гречка. Це завжди пояснити можна – те, що вона так мене зве».

– А тебе? Ду найме?⁷⁷

Дівча посміхнулося:

– Матьяш!

---

⁷⁷ Твоє ім'я (нім., неточно).

«Це ж хлопчаче ім'я! А, ясно – вона бажає і далі вдавати хлопця, але боїться, що я забудуся та назву жіночим ім'ям».

– Матьяш ніхт! Матвійко! – дівча кивнуло у відповідь, усміхаючись білозубо. І не встиг козак подумати про те, що півсправи зроблено, як вона сама другу робила – замугикала, почала якісь миги показувати – ну чисто глухоніма!

Драгон почав сідлати коней, та зрозумів раптом, що його слабкість зчезла кудись, неначе рік пройшов після поранення та чаклунського лікування. *«Я йому сили додав від землі-матері»*, – спливли у пам'яті останні слова духа.

– Дякую, діду.

Вчулося йому, а чи справді у відповідь прошелестіло: *«Матері дякуй!»*

* * *

...Відчуття небезпеки з'явилося несподівано – звичайно, воно набирало сили потроху, а тут – неначе обухом ударило... Кирин різко звернув у гайок, спішився сам, допоміг супутниці – вона сперлася на Драгонову руку, як вельможна пані (*«Йолоп! Я йолопі Якщо це хлопчик – джура, то це він повинен мені служити! Треба було їй це... Гм, пояснити, а як?»*) – перестук копит уже було чути.

«Татари». Драгон охопив руками кінську морду, дівчинка зробила те ж саме. *«Добре, що я залишив нам меринів –*

кобили чи жеребці все 'дно би подали голос».

Загін – близько тридцяти вершників – проскакав собі далі, убік ніхто й не глянув.

Щось було не те, але Драгон не міг утямити, що саме. Це були союзні татари – поряд з мурзою їхало двоє козаків, один добре одягнутий – старшина. Чому вночі – тут могло бути тисяча й одне пояснення. І на перший, і на другий погляд – татари татарами, точніше – ногайці, бідно одягнені, на ногайських конях...

«Списи! У них у всіх були і списи і луки!»

Мало того, що вміння володіти водночас списом та луком вимагало високого професіоналізму, вимоги до коня лучника і до коня, що несе списоносця, були діаметрально протилежні. У першому випадку потрібен був дуже витривалий кінь, що здатен годинами крутити карусель (такими здебільшого бувають невеликі на зріст, ззовні непоказні коники). Кінь списоносця має розвинути максимальну швидкість на короткій відстані, і чим він більший – тим краще, бо, як відомо, сила удару дорівнює масі, що її помножено на швидкість (ясна річ, Драгон не вивчав фізики, отож формулював усе дещо інакше). Коні, придатні й до того, і до другого, коштують не просто дорого, а *дуже* дорого, тому рядові татарські воїни озброєні здебільшого тільки луками (а ногайські – і поготів).

Отже, ці вершники або були з особистої дружини якогось значного мурзи, або... Та ні, не може бути. *«Постривай,*

хлопче. З одного боку, перевдягання – звичайна річ на війні, у поляків татар служать тисячі, здавна в Литві оселилися. Знайдуть вони і двійко козаків-зрадників. Але такі речі роблять, коли неподалік свої головні сили, бо якщо перевдягнені зустрінуть татар або козаків, у яких отаман добре знає татарську та Крим – а серед старих старшин це не дивина, – ніколи ж обдурити не зможуть. Хтось скаже не тією говіркою,⁷⁸ хтось не зможе відповісти на питання, нарешті, не так багато мурз у кримському війську – завжди можна знайти когось, хто знає в обличчя Юсуфа чи Мустафу. Єдина можливість – якщо вони розраховують на... на чари. Та ні, пусте – не можуть ворожбити бути за кожним рогом. Це татари, яким отаман їхній наказав одягтися бідно – аби менше впадали в око».

Чекання було нестерпним, проте вони чекали, мабуть, цілу годину: загін міг виявитися авангардом загону більшого.

Ні, здається, немає більше нікого. І якраз тієї миті, коли козак остаточно вирішив, що можна знову вибратися на шлях, з усіх боків безгучно, без найменшого навіть шелесту піднялися людські фігури. На щастя, козацькі...

– Я що, тобі ворог, пане полковнику? – спитав Кирин, дивлячись тому у вічі.

– Я ж не знав, що це ти. – Але відповідь пролунала звідкілясь ізбоку.

---

⁷⁸ У ногайській мові існувало шість чи сім діалектів, у власне кримськотатарській – три, які значно відрізнялися один від одного.

* * *

Вогню не розпалювали – щоб не привертати уваги. Козаки розійшлися у різні боки – і неначе розчинилися у темряві. Кирин ладен був об заклад битися, що через кільце і вужака не пролізе.

– Здивований, хлопче?

– Не тут би вам бути, панове полковники.

– Твоя правда, не тут, – засміявся один.

Засміявся?! Дідька лисого – *засміялася!*

Тепер Боян ясно бачив – це жінка (він навіть скопив очі на першого – ні, чоловік), що вона ніяка не чарівниця, тільки майстерно володіє однією-єдиною штукою – може змусити всіх довкола вірити, що вони бачать Богуна, на якого таки справді схожа, неначе рідна сестра.

«А може, й справді вони не тільки кохаються – звідкілясь

---

⁷⁹ Здатність Богуна з'являтися в двох місцях зразу – історичний факт, що досі не знайшов раціонального пояснення. Деякі історики навіть висунули гіпотезу про наявність в одному полку двох полковників – Івана Федоровича Богуна та просто Івана Федоровича. Проте навіть це припущення пояснює не всі випадки. Так, наприклад, під час оборони Умані Іван Богун керував захистом верхнього замку і був тяжко поранений у плече, а через кілька хвилин він же атакував поляків із тилу на чолі кінного загону й особисто рубався, чого поранений у плече робити не може, бо однією рукою треба керувати конем, а другою – тримати шаблю. І то таких «подвоєнь» було досить багато.

він знав, що кохаються, – *ай справді рідні?»* – утім, подумав без особливого жаху, бо на одиноких хуторах у Дикому полі таке, бувало, траплялося.

– Задивився на наші обличчя, – якось стомлено посміхнулася жінка. Перезирнула з Іваном і пояснила: – Оце тобі, як вивчати *науку* по книгах. Коли він мене викрадав, то *зробив*, як сказано в одній старій книзі; ну, слугам і здалося, що я – сестра Іванова, хто там рахував, скільки разів вона туди-сюди, мене ж було наказано не випускати. А потім колишній мій вигляд назад повернути не зміг. Туди спрацювало, а назад – ні.

«А може, тому і не спрацювало, що ви обоє цього насправді не бажали? Зразу ж видно, що для вас зовнішність – то пуста».

– У чомусь воно й краще, – підтвердив його здогадку Іван, – кому я більше, ніж їй, можу довіритися?

– Ось чому люди кажуть, що у вашому полку два полковники, та ніхто не знає, хто другий.

– Отож-бо, у Дуні⁸⁰ – голова гетьманська. – Трохи помовчав і продовжив: – Про цих татар ти мені задав загадку – у селі казали, що вони між собою балакали не татарською мовою, та це нічого не варто, бо в ханському війську кого тільки немає.

---

⁸⁰ Польський хроніст Коховський, що знав Богуна особисто, вперто називає його «полковник Дуня». Жоден історик навіть не пробував дати цьому факту якесь пояснення.

– Серед польських татар теж усяких-різних повно, – додала жінка.

Справді, Драгон дещо чув про те, що польські татарські корогви поповнювалися усякими волоцюгами, більше того – навіть серед татар, що осіли в Литві та на Підляшші три століття тому, траплялися такі, що досі розмовляли якоюсь іншою, нетатарською, мовою.

– Та займатися цим мені не з руки... Ти правду сказав – не тут би нам бути... Богдан – сказав, наче рубонув з плеча – наказав мене ув'язнити.

– А мене забити в кайдани,⁸¹ – усміхнулася *пані полковник*, неначе розмова йшла про веселу справу. – Так ми йому і далися!

Від такої звістки Драгон отетерів. Після такої блискучої перемоги! Наступ поляків захлинувся під Вінницею, вони втратили половину війська... Ні, він не вчора народився – знає, що таке «*по-царському віддячити*», але за гетьманом досі такого не помічали...

– Ч-чому?

– Це ти *в нас* питаєш, чому робить те чи інше Богдан Хмельницький? Я не певна, що сам Бог це знає!

– Принаймні до сповіді він не ходить, патріарх відпустив

---

⁸¹ Історичний факт. Наказ про арешт дружини Богуна – єдиний відомий нам випадок, коли Хмельницький поширив репресивні заходи на дружину того, на кого гнівався. На нашу думку, це підтверджує, що вона відіграла значну політичну роль.

йому *майбутні* гріхи – і перестав сповідатися гетьман.⁸² Та не про це мова, Бояне... Тут такі дива, що не знаю, з чого й починати... Якщо з кінця – Демка зурочили.

– Якого Демка, генерального осавулу, чи що?⁸³

– Його самого. Він перебрав командування над моїми полками,⁸⁴ над Глуховими, сам привів два полки – і все це поділив навпіл, одну частину послав навздогін за ляхами, другу – на Кам'янець.

– Він що, здурів? Кам'янець Морозенко не зумів узяти!

– Що Морозенко, – невесело посміхнувся полковник, – одного разу сам султан підступав з усією турецькою силою, подивився на оті кручі й запитав: «Хто це місто так укріпив?» Йому відповіли, що сам Аллах. «Ну, тоді хай шайтан його здобуває!»⁸⁵

Боян особисто не знав Демка Лисовця, не довелося й воювати під його командою, та почуте справляло враження: це ж кожен десятник розуміє – не можна дробити сили, коли вороже військо зібрано в один кулак. У козаків була значна кількісна перевага – своїм безглуздим рішенням Лисовець

---

⁸² Історичний факт. Лоренцо Крассо прямо вказує, що гетьман не сповідався навіть і перед смертю.

⁸³ Посада генерального осавула відповідала пізнішому «генерал для особливих доручень».

⁸⁴ Під Вінницею Богун командував з'єднанням із п'яти полків, крім того, до нього приєдналися рештки Брацлавського. Полковник Глух прийшов йому на допомогу теж із кількома полками.

⁸⁵ Це сталося у 1621 році.

звів її нанівець.

«Але... може, це можна пояснити інакше?»

– Я сам його, звісно, не бачив. Та кажуть, сам на себе не схожий, уперся мов цап – раніше він упертим не був. Зурочили чоловіка, – упевнено сказав Богун, хоча Кирин не відчував такої певності.

– Та це не все, навіть і не початок. Тут таке – небіжчики повертаються з того світу.

– Мені казали, що це неможливо, – хт́о сказав, Драгон не збирався пояснювати навіть Богунові.

– Мені також, – кивнув полковник. – Але... Перед початком походу сейм nobilitував⁸⁶ козаків-перекинчиків.

«Римляни Юду nobілем робити не стали, тридцять аспрів⁸⁷ – і квит».

– І знаєш кого? Забузького та... та Ганжу.

– Він же мертвий! Усе військо бачило!⁸⁸

– Я ж і кажу.

– Може, це інший Ганжа?

– Може. – Але голос полковника показував – не вірять Богун, що так усе просто.

Думки Бояна билися в голові, немов птахи в клітці. Він сам смерті Ганжі не бачив, і Богун не міг бачити: майбутній

---

⁸⁶ Nobілітація – присвоєння шляхетства (від латинського «nobіль» – знатний).

⁸⁷ Аспр – візантійська срібна монета. Після падіння Візантії слово продовжувало вживатися на Балканах як загальна назва дрібних срібних грошей.

⁸⁸ Nobілітація вбитого за два роки до того Ганжі – історичний факт.

полковник вів в Україну загін донських козаків, а Драгон до них приєднався, кинувши царське військо – і не він один так зробив, а багато хто. Але ж це тисяч сто бачило! Виїхали і від ляхів, і від наших кращі рубаки на герці, і тут Ганжу на очах обох військ убив джура-волох, якому уманський полковник як собі вірив – а той убив його в спину.

«Постривай, хлопче. Може, в цьому і штука? Може, волох і не вбивав? Просто вдарив тупою зброєю... Та ні, навряд – перекинутися до ляхів можна було простіше».

Далі – хто такий Ганжа? Їх четверо було – *вождів полови, загонщиків*, чотири нікому не підвладні шаблі – Забузький, Джеджалій, Ганжа і... і Богун – наймолодший. Забузький не просто переметнувся – щось таке він королю повідомив, що той його перед Зборівською баталією проголосив гетьманом. Якщо ще і Ганжа – той самий або якщо гетьман повірив, що він той самий, то тоді ясно, чому тінь упала на Богуна.

– Я згадав навіть, що Роман Каторжний⁸⁹ якось розповідав – десь, мовляв, за морями є такі чаклуни, що вміють не оживляти мерців, бо це неможливо, – але змушують їх рухатися, розмовляти, а вони все роблять, що чаклун хоче; якось він ще й назвав отаких мерців – *сомбі* чи якось схоже... Я вже навіть про таке думав.

Справді, ляхи до свого шляхетства ставляться дуже серй-

---

⁸⁹ *Роман Каторжний* (Валечний) – козацький старшина, був у рабстві на турецькій галері, очолив повстання бранців, потім був офіцером іспанської армії. За часів Хмельниччини – наказний полковник.

озно, вони навіть князів іноземних не вважають рівними своїй шляхті... Забузький, Ганжа – це імена відомі, тут усе ясно. Але якщо з'ясується, що сейму підсунули не того Ганжу, – тут такий гвалт зчиниться...

– А якщо хтось...

– Зробив те, що Іван зі мною? – підхопила Дуня Богун, – оце найпевніше.

– Але тоді правий був Боярин – у ляхів хтось є.

– У московитів також.

Розповідь Кирина забрала не дуже багато часу – він намагався казати лише головне, а Богуні не перепитували – тільки коли довелося розповісти про песиголовців, то Іван аж кркнув, а Дуня перехрестилася. Про те, що він женеться за Галками Стапками, козак пояснювати не став.

– Ну просто як у казці – чим далі, тим страшніше!

І на підтвердження Дуниних слів десь – приблизно за півтори-дві тисячі кроків – хтось заволав страшним голосом.

* * *

– Нічого не знайшли, пане полковнику. Нічого й нікого.

– Так лементують лише перед смертю. – Дуня Богунова навіть не посміхнулася на те, що її назвали паном полковником, хоча козак був явно з тих, хто знав таємницю.

– Пан полковник залишився там про всяк випадок, – і тепер козак нічим не виказав свого ставлення до ситуації – ну

два полковники разом їдуть, то й що?

На сході вже свінуло, почали подавати голоси перші птахи. Дівчина, що зволила назвати себе Матяшем-Матвійком, здавалося, дрімала, сівши на опанчу, що їй підстелив один із козаків, але Драгон ладен був заприсягтися, що вона все чує й бачить.

– Ти когось шукаєш або за кимсь женешся, – Дуня не питала, вона стверджувала. – Тобі треба або до Чигирина, раз її батько туди поїхав, або на Дон, якщо вирішив її викрасти, як Іван мене – скоро вже десять років. А цей шлях не туди й не сюди.

Кирин якось гостро зрозумів, що він досі жодного разу навіть не згадав про можливість знайти Матвійкового батька у Чигирині – і що причина була та сама, яку так просто вгадала Дуня.

– Тобі треба знати, що ми робитимемо, бо ти Боян. Ми їдемо туди, де нас чекає повідомлення – що трапилось. Якщо його просто якийсь гедзь укусив...

Про страшні напади люті, які траплялися з Богданом Хмельницьким, знали всі. Мабуть, не так воно вже й приємно – гетьманом бути, не завжди це може витримати людина.

– То Іван просто до нього з'явиться, неначе нічого й не було. Якщо нас хтось оббрехав – виправдаємося.

Дуня всміхнулася. Нічого зловісного не було в цій усмішці – просто молода жінка в доброму гуморі, але Драгон зрозумів, що одним виправданням справа тут не минеться, що

коли хтось справді звів наклеп на Богунів, то такому розумникові саме час купувати прудких коней – і мчати чим далі, тим краще...

– Якщо ж *він* боїться суперництва – доведеться піти з дороги...

– Чому? – питання вихопилося неначе само собою. Козак, ясна річ, і гадки не мав, що настануть такі часи, коли кожен крок Богданів буде вважатися якщо не єдино правильним, то принаймні кращим з усіх можливих. У 1651 році питання – чому *він*,

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.